

Sibelius

Complete Piano Quartets

Jaakko Kuusisto violin Satu Vänskä violin
Taneli Turunen cello Folke Gräsbeck piano
Peter Lönngvist piano Harri Viitanen harmonium

SIBELIUS, JOHAN (JEAN) CHRISTIAN JULIUS (1865-1957)

COMPLETE PIANO QUARTETS

QUARTET IN D MINOR, JS 157 (1884)

32'45

for two violins, cello and piano (Manuscript: Helsinki University Library, © Breitkopf & Härtel)

[1]	I. <i>Andante molto – Allegro moderato</i>	11'34
[2]	II. <i>Adagio</i>	7'54
[3]	III. <i>Menuetto</i>	4'31
[4]	IV. <i>Grave – Rondo. Vivacissimo</i>	8'34

JAAKKO KUUSISTO *and* SATU VÄNSKÄ *violins*

TANELI TURUNEN *cello* · FOLKE GRÄSBECK *piano*

LJUNGA WIRGINIA (1885)

15'49

Quartet for violin, cello and piano four hands (Manuscript: Helsinki University Library, © Jean Sibeliuksen oikeudenomistajat)

(‘Opera’ to a libretto [lost] by Walter von Konow)

[5]	I. <i>Moderato quasi andantino – Cantabile – Recitativo</i>	3'44
[6]	II. <i>Prestissimo</i>	3'54
[7]	III. <i>Largo</i>	1'50
[8]	IV. <i>Andantino</i>	1'27
[9]	V. <i>Allegretto</i>	0'25
[10]	VI. <i>Allegro – Più vivo quasi Presto – Allegro con fuoco * – [Moderato]*</i>	4'20

* Completed by Kalevi Aho

JAAKKO KUUSISTO *violin* · TANELI TURUNEN *cello*

FOLKE GRÄSBECK (I) *and* PETER LÖNNQVIST (II) *piano*

- 11** SCHERZO IN E MINOR, JS 165 (1887) 4'40
 for violin, cello and piano four hands (Manuscript: Helsinki University Library, © Breitkopf & Härtel)
 Completed by Kalevi Aho
 JAAKKO KUUSISTO *violin* · TANELI TURUNEN *cello*
 PETER LÖNNQVIST *(I) and* FOLKE GRÄSBECK *(II) piano*
- 12** ANDANTE CANTABILE IN E FLAT MAJOR, JS 30B (1887) 4'12
 for piano and harmonium (Manuscript: Sibelius Museum, Turku, © Breitkopf & Härtel)
 FOLKE GRÄSBECK *piano* · HARRI VIITANEN *harmonium*
- 13** QUARTET IN G MINOR, JS 158 (1887) 8'47
 for violin, cello, piano and harmonium (Manuscript: Sibelius Museum, Turku, © Breitkopf & Härtel)
 JAAKKO KUUSISTO *violin* · TANELI TURUNEN *cello*
 FOLKE GRÄSBECK *piano* · HARRI VIITANEN *harmonium*
- 14** QUARTET IN C MINOR, JS 156 (1891) 8'23
 for two violins, cello and piano (Warner/Chappell Music Finland Oy)
 JAAKKO KUUSISTO *and* SATU VÄNSKÄ *violins*
 TANELI TURUNEN *cello* · FOLKE GRÄSBECK *piano*

TT: 76'21

All works except 14 are World Première Recordings

INSTRUMENTARIUM

Jaakko Kuusisto:

Satu Vänskä:

Taneli Turunen:

Folke Gräsbeck/Peter Lönnqvist:

Harri Viitanen:

Violin: Matteo Goffriller 1702

Violin: Thomas Balestrieri 1762

Cello: Eero Hahti 1995

Grand piano: Steinway D. Piano technician: Matti Kyllönen

Harmonium: O. Lidholm / M. Hofberg, Borna / Leipzig, No. 57772

This record contains all of the piano quartets that **Jean Sibelius** (1865-1957) wrote during his early period – works dating from the years 1884-1891. None of these works is written for the combination of instruments that one would normally expect for a piano quartet (i.e. a work for violin, viola, cello and piano). There follows a concise overview of Sibelius's earliest multi-movement works from the years 1883-1885:

Trio in G major, JS 205 (August 1883),
for two violins and piano

Piano Trio in A minor, JS 206 (spring 1884)

Sonata in A minor, JS 177 (dated 17.7.1884),
for violin and piano

Quartet in D minor, JS 157 (dated 31.8.1884),
for two violins, cello and piano

String Quartet in E flat major, JS 184
(dated 31.6.1885 [sic!])

Ljunga Wirginia (August 1885),
for violin, cello and piano four hands

The *Trio in G major* and *Quartet in D minor* focus on the collaboration between two violinists, a combination with which Sibelius had become familiar at a very early stage. In letters to his uncle Pehr, Sibelius tells of playing both duos (11th January 1882) and string quartets (12th October 1882). Piano enthusiasts will note that the piano features in five out of the six works in the above list.

In a letter to Pehr dated 24th February 1884, Sibelius mentions a complete quartet, but this is probably a reference to the *Piano Trio in A minor*, JS 206, in its preliminary version as a piano quartet. A short surviving fragment (HUL [=Helsinki University Library] code 0525:) shows part of the first movement of the piano trio in its quartet version, but with the second violin line partly crossed

out. The fragment (0525:) also includes a couple of pages of sketches for a movement in E minor, but this seems never to have been reworked as a piano trio; instead, it crops up as a fair copy of a fully composed fourth (and final) movement of the *Quartet in D minor*, JS 157 (31.8.1884), the first work on this recording. It was evidently with a certain pride that Sibelius remembered this movement around the time of his fiftieth birthday, when he showed parts of it to Erik Furuhjelm. Furuhjelm wrote out some extracts, including one with attractive motivic work in G flat major, and published them in the first biography in Finland of Sibelius in 1916. After that, the title 'fragment for piano quartet in E minor' turned up in a number of Sibelius biographies throughout almost the entire twentieth century. The original materials for the *Quartet in D minor* were included in the major collection of manuscripts that the Sibelius family donated to Helsinki University in 1982, and it was only in the light of this donation that Kari Kilpeläinen could establish the truth of the matter: that the 'fragment in E minor' was part of a complete finale. Sibelius had not been perturbed by the fact that his D minor quartet had a finale in E minor (!); surprising key schemes are found in his earlier multi-movement compositions as well.

The first movement of the *Quartet in D minor* begins with intense unison phrases (*Andante molto*), whereupon a brusque, Beethovenian theme *alla turca* is introduced (*Allegro moderato*). One might compare this with the corresponding *Allegro* theme in the first movement of the *Sonata in A minor* for violin and piano, composed just a month earlier. In the recapitulation, the greater part of the subsidiary and final themes' modulating sections in the expo-

sition of the *Allegro moderato* are solidly presented in the main key of the movement, which testifies to Sibelius's good knowledge of sonata form. The second movement (*Adagio*) and third movement (*Menuetto*) are in the remote key of E flat major rather than in any key closely related to D minor. The melodic inventiveness found here reflects a considerable amount of enthusiasm on the part of Sibelius who, at the age of eighteen and self-taught, was still a keen adherent of the Viennese Classical style – at times complemented by a Schubertian eagerness to modulate, in all the movements except the minuet. As mentioned above, the fourth movement (*Grave – Rondo. Vivacissimo*) is probably six months earlier than the rest of the work. In a letter dated 24th February 1884, Sibelius explains that he had played Mendelssohn's piano trios together with the pharmacist Hugo Elfsberg (cello) and his wife (piano) in Hämeenlinna. The first movement of Mendelssohn's *Piano Trio in D minor* may have served as an unconscious model for the melancholy melodies in rapid trochaic rhythm that dominate the E minor finale of Sibelius's quartet.

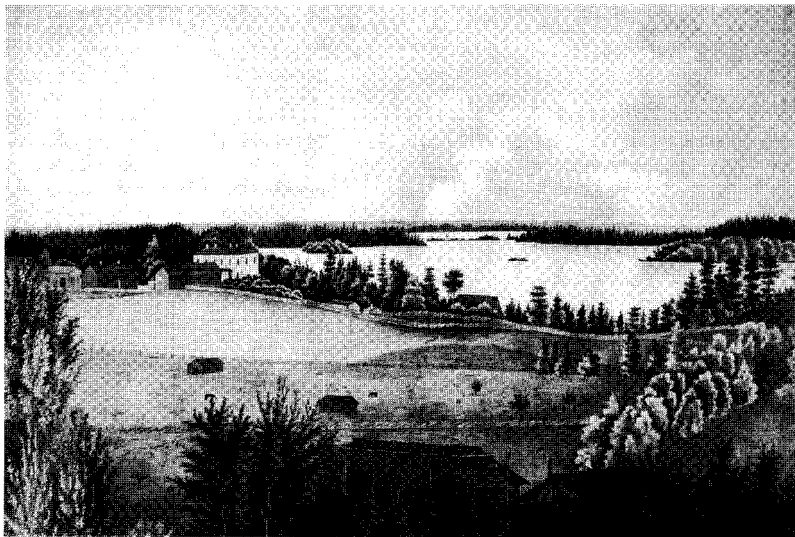
Ljunga Wirginia is mentioned in Sibelius's letter to his uncle Pehr of 4th August 1885: 'P.S. I have begun to compose the music to Walter [von] Konow's opera *Ljunga Wirginia*.' After the *String Quartet in E flat major*, JS 184 (dated 31st [sic!] June 1885), it seems that Sibelius wanted to try a freer musical style, for example without the Viennese Classical formal æsthetic (including sonata form).

As late as the end of the 1990s, it was believed that the music for *Ljunga Wirginia* had disappeared forever. In the Sibelius family's donation to Hel-

sinki University of 1982, however, there was a six-movement suite for violin, cello and piano four hands, and, in January 2001, I found the handwritten title 'Ljunga Wirginia' on a preliminary sketch for the first movement (HUL 0545:)¹. It is written above a passage in the first movement where the note durations are halved stepwise and the music rises up in a stately *crescendo* – this would correspond with what Erik Tawaststjerna (on the basis of quotations from letters) wrote about the opera in his Sibelius biography: 'Homage is paid to Ljunga Wirginia in the temple hall'. The libretto, however, has not been found; it was probably destroyed by fire when its author's house, close to Turku castle, was completely destroyed in a Russian air raid at the turn of the year 1939-40. The historian and author Walter von Konow (1866-1943) was the curator at the Historical Museum in the castle.

No vocal parts seem to have been planned – there is no sign of them either in the preliminary sketches or in the fair copy of the parts. Sibelius's letters from his school years do not reveal whether there were any singers in his close circle of school-friends and family, although there was a plentiful supply of violinists, cellists and pianists. The unusual disposition for quartet with piano four hands seems to have been envisaged from the start.

An anthology of articles entitled *Aulos* was issued to mark Sibelius's sixtieth birthday. In a retrospective essay, Walter von Konow describes his lifelong friendship with Sibelius, and how they became friends when they were just six years old. They loved to be outside amid nature and dreamed up fantastic stories of elves and trolls. They often read the fairy-tales of Hans Christian Andersen and

**LAHIS GÅRD, HOME OF THE VON KONOW FAMILY,
AND SURROUNDING LANDSCAPE (SÄÄKSMÄKI), 1855**

Drawing by Mathilda Wahlroos (1832-1922), mother of Akseli Gallen-Kallela. The word 'insjö' ('lake') can be found on one of the sketches to *Ljunga Wirginia*. On the picture we can see that the large lake Vanajavesi was an inescapable part of everyday life for Sääksmäki residents. From Lahis gård to church, for instance, necessitated a boat journey, as the church was on the other (northern) side of the lake.

Photo: Hämeenlinna Raatikuv Oy/Terho Aalto

Zachris Topelius. Von Konow tells how the school-friends used to mount theatrical shows, with Sibelius directing from the piano. It was believed that virtually nothing had survived from these creative presentations, but the rediscovery of *Ljunga Wirginia* sheds new light on them. To quote von Konow: 'As sixteen-year-olds we planned a long, wonderful saga from our world of dreams; for which I should write the text and Janne the music'.

The first movement of *Ljunga Wirginia* (*Moderato quasi andantino – Cantabile – Recitativo*) begins with stately fanfares from the two pianists. The transition to the second movement is dominated by improvisatory violin flourishes that anticipate similar transitions in the *Suite in E major* for violin and piano, JS 188 (1888). Might the tempestuous second movement, *Prestissimo*, depict the abduction of a princess (Ljunga Wirginia)? In the school-friends' theatrical productions (normally directed by Sibelius), there was usually a king, a princess, other courtiers – and robbers. The third movement, *Largo*, a leisurely hymn in C major, has a steady pulse in 2/2-time; this was two years before Sibelius started to use his characteristic, broadly pulsating 3/2-time in the fantasy *Trånaden* (*Longing*), written in Korpo in the summer of 1887. The fourth movement, *Andantino*, functions as an intermezzo, with highly charged ostinati played *pianissimo* by the cello and second piano. Further ostinati, *ppp*, dominate the brief, aphoristic fifth movement, *Allegretto*. The sixth and last movement, *Allegro – Più vivo quasi Presto – Allegro con fuoco – [Moderato]*, is a sort of 'deliverance' or 'liberation' in the spirit of Carl Maria von Weber. The march-like section in G major, *Allegro con fuoco*, seethes with energy, and

the following (wedding?) march in G minor, [*Moderato*], concludes with great pomp. Sibelius had been a member of the Hämeenlinna grammar school's orchestra when it played excerpts from Bellini's *Norma* in 1882, but in 1885 his experience of 'real' opera was probably very limited.

The *Scherzo in E minor* for violin, cello and piano four hands, JS 165 (1887), is probably a continuation of the planned opera². The choice of instruments is the same, and we know that the *Ljunga Wirginia* project was taken up again at the von Konows' home, Lahis gård, in 1887. In the scherzo, though, the music seems less theatrical than in the six movements from 1885. The outer sections in a sinister, dramatic E minor are contrasted with the idyllic, lyrical first trio in E major and the dialogue-like second trio in C major with its contrasting bass and descant phrases.

The *Andante cantabile* for piano and harmonium, JS 30b (1887), is included on this disc of piano quartets because, both chronologically and socially, its origins are partly shared with those of the *Quartet in G minor* for violin, cello, piano and harmonium, JS 158 (1887). Even though Sibelius lived in Hämeenlinna throughout his childhood and school years (1865-1885), he often went with his brother and sister to visit relatives on his father's side of the family in Lovisa. In the Sucksdorffs' house (see front cover) lived Sibelius's father's cousin, Adolf Mathias Israel Sucksdorff (1812-1888), often known as 'Uncle Isu'. He was a wholesaler and bookseller, and helped Sibelius with matters such as the provision of violin strings. In the Sucksdorff house there was a large salon equipped with a piano and also a harmonium. 'Uncle Isu'

played the cello, his wife Betty Eleonora Sucksdorff (1847-1908) the harmonium, and it was to her that the *Quartet in G minor* was dedicated; the work was performed at one of the frequent artistic soirées held in the salon, played by the host and hostess, with 'Janne' himself on the violin together with (presumably) Elisabeth Karolina 'Elise' Majander (1849-1911) as pianist. The above-mentioned *Andante cantabile* was dedicated to Betty Sucksdorff and Elise Majander, and may thus date from the same trip to Lovisa. According to Kari Kilpeläinen's analysis of the handwriting, the *Quartet in G minor* probably comes from the beginning of 1887. The *Andante cantabile* has hitherto been regarded as an arrangement of a piano piece, the *Andante in E flat major*, JS 30a (1887, perhaps from the summer holiday time in Korpo), but I would rather suggest that it was the other way around, as the harmonies in the piano piece seem to be 'improved'. This would support the assumption that the *Andante cantabile* dates from early 1887.

Sibelius enjoyed improvising at the piano, and the *Andante cantabile* begins with a dreamy, romantic improvisation on the dominant. Otherwise the piece corresponds to Lied form, with trio. In the outer sections there are reminiscences of older Finnish pre-romantic music rather than continental musical trends, although the darker C minor melodies of the trio are partly coloured by Beethovenian drama. The *Quartet in G minor* is a romantic, Nordic character piece which, according to John Rosas, can be seen as a rondo (ABA). The amiably rocking sextuplet accompaniment from the piano recalls Schubert. Veijo Murtomäki has drawn particular attention to the 'honeyed cello melody'.

Sibelius's active participation in chamber music during his youth (c. 1881-1890) was reduced dramatically after the summer of 1890, when he commenced his studies in Vienna under Karl Goldmark and Robert Fuchs. Sibelius immediately turned his attention to orchestral music, and his first surviving independently conceived works in this genre were written: the *Overture in E major*, JS 145 and *Scène de ballet*, JS 163 (both 1891). Just before he set off for Vienna Sibelius had become secretly engaged to Aino Järnefelt, who had moved to Vasa on the west coast of Finland. In February 1891 he sent her a piano work, the *Theme and Seven Variations in C minor*, JS 198, and a few weeks later he reworked this as the *Quartet in C minor* for two violins, cello and piano, JS 156 (dated 15th April 1891). The original piano piece has not survived. For the quartet variations he added a majestic, newly composed introduction in C major (*Adagio*). The C minor theme of the variations is dominated by mazurka rhythms, and its first bar is identical with the corresponding place in the first movement (*Allegro*) of the *Piano Quintet in G minor*, JS 159 (Berlin, spring 1890). The presentation of the theme and variations 2-4 are characterized by Dorian modality. Only the tonally unstable variation 6 fails to follow the theme's harmonic scheme and, after a dramatic 'Tristan chord', leads to the seventh variation's final climax.

© **Folke Gräsbeck 2004**

¹ There are complete fair copies of the parts for the first five movements of *Ljunga Virginia*, but the sixth movement is incomplete: Kalevi Aho has completed the violin part in the *Allegro con fuoco* section (bars 29-96), the cello part (bars 46-134) and the piano parts (bars 97-134); in other words,

the final section, [*Moderato*], has only survived as a preliminary sketch for violin (HUL 0546:). Previously unidentified sketches for the [*Moderato*] can be found in the book of sketches (0541a:) from the spring of 1885, on pages 9 and 20 (0541a/3:).

² Only the violin and cello parts of the *Scherzo* have survived as complete fair copies; the piano parts are incomplete. Timo Hongisto reconstructed them in bars 35-46, and Kalevi Aho completed them in the missing bars 29-34 and 47-82, including all of the first trio section.

The violinist, conductor and composer **Jaakko Kuusisto** (b. 1974) studied the violin at the Sibelius Academy and at Indiana University. He won the Kuopio Violin Competition in 1989 and has won top prizes in the Sibelius, Indianapolis and Carl Nielsen competitions. In 1997 he reached the finals in the Queen Elisabeth competition in Brussels. Appearances as soloist and chamber musician have taken him to China, Japan, the USA and many European countries, for instance with the Minnesota Orchestra and the Lahti Symphony Orchestra. Among the orchestras he has conducted are the BBC Concert Orchestra, the Finnish Radio Symphony Orchestra, Tapiola Sinfonietta and Lahti Symphony Orchestra. His complete recordings for BIS of Sibelius's early violin works and piano trios have been very well received. Jaakko Kuusisto was appointed leader of the Lahti Symphony Orchestra in 1999. He has a special interest in jazz and has also studied composition. His works have been performed widely and *The Canine Kalevala*, his second opera, was a massive success at the 2004 Savonlinna Opera Festival. Together with his brother Pekka, he is artistic director of the Tuusula Lake Chamber Music Festival.

Satu Vänskä graduated with distinction from the Munich Hochschule für Musik. She started to play the violin at the age of three, and continued at the Päijät-Häme Conservatory and the Sibelius Academy as a pupil of Pertti Sutinen. She also studied at the Kuhmo Violin School under Zinaida Gilels, Pavel Vernikov and Ilya Grubert. Satu Vänskä has appeared as a soloist with the Lahti Symphony Orchestra, Vivo Symphony Orchestra, Munich Chamber Soloists and Munich Philharmonic Chamber Orchestra. In the season 1998-99 she was the Lahti Symphony Orchestra's Young Soloist of the Year, and since 2000 she has been a recipient of Lord Menuhin's 'Live Music Now!' scholarship, which has given her the opportunity to perform alongside numerous eminent musicians such as Heinrich Schiff and Radu Lupu.

Taneli Turunen studied the cello at the Sibelius Academy as a pupil of Martti Rousi and at the Cologne College of Music under Frans Helmerson. In 1994 he won a special prize at the Turku Cello Competition and in 1996 he won fourth prize at the International Paulo Cello Competition. Taneli Turunen has performed extensively as a chamber musician and recitalist, for instance at the Tuusula Lake Chamber Music Festival, Lovisa Sibelius Days, the 'Podium of young artists' series in Brussels and in Helsinki, Basel, Lausanne, Washington and New York. He has participated in Yo-Yo Ma's Silk Road Project performing contemporary music, and in November 2002 he took part in the 'Debut im DeutschlandRadio' series at the chamber music hall of the Berlin Philharmonie. Taneli Turunen is alternating solo cellist of the Berlin Symphony Orchestra.

Folke Gräsbeck has performed more than 200 of Sibelius's c. 550 compositions, and has given the world première performances of 82 of them. He was the first pianist to give a recital at the new Sibelius Hall in Lahti (14th March 2000), playing a programme exclusively devoted to Sibelius piano music premières. His Sibelius repertoire also includes the *Piano Quintet in G minor*, the four piano quartets and the complete works for piano trio. In 1996 he was awarded the medal of Sibelius's Birthplace in Hämeenlinna. Folke Gräsbeck studied the piano under Tarmo Huovinen at the Turku Conservatory (1962-74) and won first prize in the Maj Lind Competition in 1973. He made numerous study visits to London, where he was taught privately by Maria Curcio-Diamond. He also studied under Prof. Erik T. Tawaststjerna at the Sibelius Academy in Helsinki and became a Master of Music there in 1997. He has performed some thirty piano concertos and given performances as a recitalist, chamber player and Lied accompanist in the USA, Egypt, Israel, Botswana, Zimbabwe and Mexico as well as in many European countries. He has made numerous recordings for BIS, many of which are included in the company's ongoing complete recorded Sibelius edition.

Peter Lönnqvist (b.1965) studied the piano at the Päijät-Häme Conservatory under Rauno Jussila and at the Sibelius Academy under Jussi Siirala. He graduated with a master's degree in 1990. Internationally he has studied in Paris and at the Munich College of Music, where he graduated from the master's degree class in 1992. Peter Lönnqvist performed as a soloist with orchestra for the first time

in 1982, and appeared at the Finnish Radio Symphony Orchestra's Young Soloists concert in 1983. Since then he has appeared widely in Finland both as a soloist with orchestra and as a chamber musician and Lied pianist. The festivals at which he has performed include the Helsinki Festival, Järvenpää Sibelius Festival (with the world première of Sibelius's *Ljunga Wirginia* in September 2002) and the Lahti International Sibelius Festival. Peter Lönnqvist has appeared in Germany, Poland, Estonia and Russia. He currently teaches at the Lahti Conservatory, and also regularly teaches piano duos; he often prepares arrangements for one or two pianos.

Having obtained diplomas in organ playing and composition from the Sibelius Academy, **Harri Viitanen** (b.1954) continued his studies in Paris under the composer Tristan Murail in 1988. Viitanen attended organ masterclasses given by Marie-Claire Alain, Wolfgang Rösam and André Isoir. He is currently working towards a doctorate at the Sibelius Academy. Harri Viitanen's compositions include organ works, choral pieces and chamber music as well as symphonic works and electronic music. He was invited to join the Society of Finnish Composers in 1989. As an organist, Harri Viitanen has given numerous concerts all over Europe and in the USA. Harri Viitanen is organist at Helsinki Cathedral and also teaches at the Sibelius Academy.

JAAKKO KUUSISTO ▶ SATU VÄNSKÄ ▶ TANELI TURUNEN ▶ FOLKE GRÄSBECK

PETER LÖNNQVIST

HARRI VIITANEN

Tällä levyllä esitellään kootut pianokvartetot **Jean Sibeliuksen** (1865-1957) nuoruuden-jaksolta 1884-1891. Missään näistä teoksista ei kylläkään ole puhdasoppista pianokvartettikokoonpanoa koostuen viulusta, alttoviulusta, sellosta ja pianosta. Seuraavassa on tiivis yleiskatsaus Sibeliuksen ensimmäisistä moniosaisista teoksista vuosilta 1883-1885:

Trio G-duuri JS 205 (elokuu 1883)

kahdelle viululle ja pianolle

Pianotrio a-molli JS 206 (kevät 1884)

Sonaatti a-molli JS 177 (päiväty 17.7.1884)

viululle ja pianolle

Kvartetto d-molli JS 157 (päiväty 31.8.1884)

kahdelle viululle, sellolle ja pianolle

Jousikvartetto Es-duuri JS 184 (päiväty 31.6.1885)

Ljunga Virginia (elokuu 1885)

viululle, sellolle ja pianolle nelikätisesti

Triossa G-duuri ja Kvartetossa d-molli (1884) painottuu kahden viulistin välinen yhteistyö, josta Sibeliuksella oli jo varhaisessa vaiheessa kokemusta. Kirjeessään Pehr-sedälle Sibelius kertoo sekä duosoitosta (kirje 11.1.1882) että soitosta jousikvartetista (kirje 12.10.1882). Pianomusiikin ystävät huomaavat puolestaan, että piano on mukana kaikkiaan kuudesta teoksesta peräti viidessä!

Sibelius ilmoitti valmiiksi saamastaan kvartetosta sedälleen Pehrille kirjeessään 24.2.1884, ja tässä tarkoitetaan todennäköisesti *Pianotrio a-molli JS 206* (1884) alustavassa muodossaan pianokvartettona. Yksi säilynyt, lyhyt fragmentti (HYK-koodi [= Helsingin yliopiston kirjasto] 0525:) tuo vielä esiin katkelmia pianotrion ensimmäisestä osasta kvartettoversiona, mutta toisen viulun stemma osittain yliviivattuna. Fragmentti (0525:) sisältää myös pari sivua luonnosteltua osaa e-mollissa,

mutta sen ei uskota saaneen koskaan uudelleenmuokattua pianotriomuotoa, vaan se ilmestyy esiin puhtaaksikirjoitettuna, valmiiksi sävellettyinä neljäntenä osana ja finaalina tämän levyn avaussävellyksenä toimivassa *Kvartetossa d-molli JS 157* (31.8.1884). Ilmeisesti Sibelius muisteli tätä osaa tietyllä ylpeydellä 50-vuotispäivänsä tienoilla näyttäessään sitä osittain Erik Furuhielmille. Tämä kopioi pari katkelmaa ja julkaisi ne ensimmäisessä Suomessa ilmestyneessä Sibelius-elämäkerrassa vuonna 1916. Toisessa niistä on viehättävää motiivista työstämistä Ges-duurissa. Tämän jälkeen otsikko "Fragmentti pianokvartettoon e-mollissa" on löydetty monista Sibelius-elämäkeroista lähes koko 1900-luvun ajan. Nuottimateriaali *d-molli-kvartettoon* sisältyi suureen käsikirjoituslahjoitukseen, jonka Sibelius-suku teki Helsingin yliopistolle vuonna 1982, ja vasta tämän ansiosta Kari Kilpeläinen pystyi osoittamaan oikean yhteyden siihen, että "e-molli-fragmentti" sisältyi täyteen finaalisosaan. Sibelius ei ollut välittänyt siitä, että hänen *d-molli-kvartettonsa* sai finaalin e-mollissa (!) – yllättäviä sävellajisuunnitelmia löytyy myös kolmesta aikaisemmasta moniosaisesta sävellyksestä.

D-molli-kvartetton ensimmäinen osa alkaa intensiivisillä unisono-fraaseilla tempossa *Andante molto*, jonka jälkeen beethovenmaisena kiivas teema turkkilaiseen tyyliin esitellään *Allegro moderato* -jaksossa. Vertaa vastaavaa *allegro*-teemaa kulkutta aikaisemmin sävelletyn *Sonaatin viululle ja pianolle a-molli* ensimmäisessä osassa. Suurin osa sivu- ja lopputeaman moduloivasta osuudesta esitelyjaksosta *Allegro moderatoon* toistetaan kertauskaksossa vankasti osan pääsävellajissa, mikä todis-

taa sonaattimuodon hyvän tuntemisen. Toisessa osassa *Adagio* ja kolmannessa osassa *Menuetto* on kummassakin sävellajina hierarkisesti kaukainen Es-duuri jonkun d-mollille läheisen triosävellajin sijasta. Melodinen luovuus kuvastaa melkoista tekemisen iloa itseoppineessa, 18-vuotiaassa Sibeliuksessa, joka vielä siinä vaiheessa käytti innokkaasti wieniläisklassista ilmaisuja. Tämä täydentyi toisinaan schubertmaisena modulaatiovitaliteettina kaikissa muissa osissa paitsi menuetossa. Neljäs osa *Grave – Rondo. Vivacissimo* on siis todennäköisesti puoli vuotta vanhempi kuin muut osat. Kirjeessään 24.2.1884 Sibelius kertoo kuinka hän oli soittanut Mendelssohnin pianotrioja apteekkari Hugo Elfsbergin (sello) ja tämän vaimon (piano) kanssa Hämeenlinnassa. Mendelssohnin *d-mollipianotrion* ensimmäinen osa saattoi olla tiedostamaton malli nopeassa trokeerytmissä kiiruhtaville haikeille melodioille, jotka hallitsevat Sibeliuksen kvartetin e-mollin-finaalia.

Ljunga Wirginia mainitaan Sibeliuksen kirjeessä Pehr-sedälleen 4.8.1885: ”P.S. Olen nyt alkanut säveltää musiikkia Walter [von] Konowin oopperaan ”Ljunga Wirginia.” Vaikuttaa siltä, että Sibelius oli *Jousikvartetin Es-duuri* (päävity valmiiksi 31.6.1885) jälkeen halunnut kokeilla vapaampaa sävelkieltä, esim. ilman wieniläisklassista muotoestetiikkaa sisältäen sonaattimuodon.

Vielä 1990-luvun lopussa luultiin, että *Ljunga Wirginian* musiikki oli lopullisesti kadonnutta. Sibelius-suvun suuressa lahjoituksesta Helsingin yliopistolle vuonna 1982 löytyi kuitenkin kuusi-osainen kappale viululle, sellolle ja pianolle nelikätisesti, ja löysin teoksen ensimmäisen osan alustavasta luonnoksesta tammikuussa 2001 käsinkirjoite-

tun otsikon ”Ljunga Wirginia” (HYK-koodi 0545):¹. Se on kirjoitettu ensimmäisen osan erään jakson yläpuolella, jossa nuottiarvot kaksinkertaistuvat asteittain, ja musiikki nousee juhlallisella *crescendolla* – tämä osuisi yksin sen kanssa, mitä edesmenyt Erik Tawaststjerna kertoi erään kirjesaatin pohjalta oopperasta Sibelius-elämäkerrassaan: ”Ljunga Wirginiaa juhliutan tempellisalla”. Librettoa ei kuitenkaan ole löytynyt; todennäköisesti se paloi, kun teoksen tekijän talo aivan Turun linnan vieressä tuhoutui täysin venäläisten ilmopommituksessa vuodenvaihteessa 1939-40. Historioitsija ja kirjailija Walter von Konow (1866-1943) toimi linnan historiallisen museon intendentinä.

Laulustemmoja ei ilmeisesti oltu suunniteltu – seliäisiä ei löydy alustavista luonnoksista eikä puhtaaksikirjoitetuista stemmoistakaan. Sibeliuksen kouluvuosilta peräisin olevien kirjojen perusteella hänen lähimmässä perhe- tai koulupiiristään ei ollut laulajia, sen sijaan kylläkin viulisteja, seliistejä ja pianisteja. Omintakeinen nelikätinen piano-kvartettkokoonpano näyttäisi olleen tarkoituksenaan heti alusta lähtien.

Artikkeliantologia *Aulos* julkaistiin juhlistamaan Sibeliuksen 60-vuotispäivää. Yhdessä retrospektiivisessä artikkelissa von Konow kertoo läpi elämän kestäneestä tuttavuudestaan Sibeliukseseen, kuinka he jo kuusi vuotiaana tulivat läheisiksi ystäviksi. He liikkuiivat mielellään luonnossa ja kehittivät mieheissään mielikuvitustarinoita keijuista, tontuista ja peikoista. Siihen aikaan luettiin usein H.C. Andersenin ja Z. Topeliuksen satuja, von Konow kertoo, kuinka koulukaveruksilla oli tapana järjestää yhdessä teatteriesityksiä, jotka Sibelius tavallisesti johti pianon takaa. On luultu, ettei näistä

luovista tapahtumista ollut säilynyt juuri mitään, mutta tämän kuvan muutti uudelleenlöytynyt *Ljunga Wirginia*. Sitaatti von Konowin artikkelista: "Kuusi-toistavuotiaina suunnittelimme yhdessä pitkän ja suurenmoisen sadun haavemaailmastamme, johon minä kirjoitin tekstin ja Janne musiikin."

Ljunga Wirginian ensimmäinen osa *Moderato quasi andantino – Cantabile – Recitativo* alkaa pianistien juhlallisilla fanfaarimotiiveilla. Ylimenoa toiseen osaan hallitsevat näennäisen improvisoidut viulukuviot, jotka enteilevät vastaavia kuvioita osien välissä teoksessa *Sarja E-duuri* viululle ja pianolle JS 188 (1888). Onko se prinsessa (*Ljunga Wirginia?*), joka ryöstetään nopeilla hevosilla myrskysisässä toisessa osassa *Prestissimo?* Koulukaverusten teatterikappaleissa oli useimmiten kuningas (tavallisesti Sibeliuksen esittämänä), prinsessa, ryöväreitä ja muuta hoviväkeä. Kolmas osa *Largo*, leppoisa hymnimusiikki C-duurissa, sykkii rytmisesti yhdenmukaisesti 2/2-tahtilajissa – tämä oli kaksi vuotta ennen kuin Sibelius alkoi käyttää kuuluisaa, leveästi sykkivää 3/2-tahtilajiansa fantasiaan *Tränaden (Kaiho)* kesällä 1887 Korppoossa. Neljäs osa *Andantino* toimii intermezzon tapaan, kera jännityksellä ladattujen *pianissimo*-ostinatojen sellossa ja toisessa pianossa. Aforistisen suppeassa viidennessä osassa *Allegretto* on uusia salamyhkäisiä ostinatoja *piano pianissimo*. Kuudes ja viimeinen osa *Allegro – Più vivo quasi Presto – Allegro con fuoco – [Moderato]* on eräänlaista vapautumismusiikkia Carl Maria von Weberin hengessä. Marssijakso *Allegro con fuoco* G-duurissa hehkuu aktiviteetista, ja tätä seuraava (hää?)marssi g-mollissa [*Moderato*] lopettaa mahtipontisesti. Sibelius oli mukana soittamassa viulua,

kun Hämeenlinnan normaaliyseen kouluorkesteri esitti osan Bellinin *Normasta* keväällä 1882, mutta vielä vuonna 1885 hän oli otaksuttavasti kokenut todellista oopperamusiikkia hyvin rajallisesti.

Scherzo e-molli viululle, sellolle ja pianolle nelikätisesti JS 165 (1887) on todennäköisesti jatkoa oopperaprojektille². Kokoonpano on sama, ja tiedetään, että *Ljunga Wirginia* -projekti otettiin uudestaan esiin von Konowin kotona Lahisen kartanossa vuonna 1887. Mutta musiikki vaikuttaa vähemmän teatraliselta kuin nuo kuusi osaa vuodelta 1885. Kehysjaksoja synkän dramaattisessa e-mollissa kontrastoidaan idyllisen lyyrisellä jaksolla Trio I E-duurissa sekä vuoropuhelunomaisella, vastakohtaisia basso- ja diskanttirepliikkejä sisältävällä jaksolla Trio II C-duurissa.

Andante cantabile pianolle ja urkuharmonille JS 30b (1887) esitellään tässä pianokvartettojen rinnalla, koska kappale jakaa kronologisen ja sosiaalisen syntyhistoriansa teoksen *Kvartetto g-molli* viululle, sellolle, pianolle ja urkuharmonille JS 158 (1887) kanssa. Vaikka Sibelius asuikin koko lapsuus- ja koululaisaikansa Hämeenlinnassa 1865-85, teki hän usein vierailuja yhdessä sisarustensa kanssa isän puolen sukulaisten luo Loviisaan. Sucksdorffin kartanossa (ks. kansikuva) asui Sibeliuksen isän serkku Adolf Mathias Israel Sucksdorff (1812-1888), jota kutsuttiin usein "Isu-sedäksi". Hän oli sekä tukku- että kirjakauppias ja auttoi toisinaan Sibeliusia mm. viulunkielihankinnoissa. Sucksdorffien kotona oli suuri salonki varustettuna sekä pianolla että urkuharmonilla. "Isu-setä" soitti selloa ja hänen vaimonsa rouva Betty Eleonora Sucksdorff (1847-1908) urkuharmonia. Sibelius omisti rouva Sucksdorffille *Kvartetton g-molli*, joka esitet-

tiin yhdessä niistä monista salongissa järjestetyistä taiteellisista iltamista. Silloin sen esittivät isäntäpari, ”Janne” itse viulistina sekä arvatenkin Elisabeth Karolina ”Elise” Majander (1849-1911) pianistina. Mainittu *Andante cantabile* omistettiin nimittäin Betty Sucksdorffille ja Elise Majanderille – onko se peräisin samalta Loviisan-vierailulta? Kari Kilpeläisen käsiala-analyysin mukaan *g-molli-kvartetton* pitäisi olla vuoden 1887 alusta. Kappaletta *Andante cantabile* on tähän asti pidetty soviutuksena pianokappaleesta *Andante Es-duuri* JS 30a (1887, kesälomalla Korppossa?), mutta haluan ehdottaa, että se on tapahtunut päinvastoin, koska pianokappaleen soinnutus vaikuttaa parannellulta. Se voisi vahvistaa vuoden 1887 aikaisen päiväyksen myös kappaleelle *Andante cantabile*.

Sibelius piti improvisoisesta pianolla, ja *Andante cantabile* alkaa romanttisen unenomaisella improvisaatiolla dominantissa. Musiikki on muuten järjestetty triolla varustetun liedmuodon mukaisesti. Kehysjaksoista löytyy jälkikaikuja pikemminkin vanhemmasta suomalaisesta esirummituksesta kuin mannereurooppalaisista musiikkivirtauksista, mutta trion tummia *c-molli*-melodioita värittää osittain Beethoven-dramatiikka. *Kvartetto g-molli* on pohjoismainen, romanttinen karaktäärikappale, joka John Rosan mukaan voidaan luokitella ABA-rondomuotoiseksi. Pianostemman viehkeän keinuva kuudestoistaosastäytös tuo mieleen Schubertmaisia assosiaatioita. Veijo Murtomäki on kiinnittänyt erityisesti huomionsa ”hunajaiseen sellomelodiaan”.

Sibeliuksen nuoruusajan (n. 1881-90) vilkas kamarimusiisointi vähentyi voimakkaasti kesän 1890 jälkeen, kun hän aloitti opiskelunsa Wienissä Karl

Goldmarkin ja Robert Fuchsin johdolla. Sibelius keskittyi välittömästi orkesterimusiikkiin, ja hänen ensimmäiset säilyneet orkesteriteoksensa *Alkusoitto E-duuri* JS 145 (1891) ja *Scène de ballet* JS 163 (1891) saivat alkunsa. Juuri ennen lähtönsä Wieniin Sibelius oli kihlannut salaa Aino Järnefeltin, joka oli muuttanut Vaasaan. Helmikuussa 1891 hän lähetti Ainolle pianoteoksen, *Teema ja 7 variaatiota c-molli* JS 198, josta hän muutamia viikkoja myöhemmin työstä *Kvartetton c-molli* kahdelle viululle, sellolle ja pianolle JS 156 (päiväty 15.4.1891). Alkuperäinen pianokappale ei ole säilynyt. Kvartettovariaatioihin hän lisäsi vielä uuden majesteettisen johdannon *Adagio C-duurissa*. Masurkarytmit hallitsevat variaatioiden *c-molli*-teemaa, ja sen ensimmäinen tahti on identtinen *Pianokvinteton g-molli* JS 159 (Berliini, kevät 1890) ensimmäisen osan *Allegro* pääteeman vastaavan kohdan kanssa. Doorinen modaliteetti profiili teemaesittelyä ja variaatioita 2-4. Ainoastaan tonaalisesti epävakaa kuudes variaatio ei seuraa teeman harmoniakaavaa, ja sen jälkeen dramaattisesti esiintyvä *Tristan*-sointu johtaa seitsemännen variaation loppunousuun.

© Folke Gräsbeck 2004

1 *Ljunga Wirginian* viitteen ensimmäiseen osaan on olemassa täydellinen, puhtaaksikirjoitettu stemmamateriaali, mutta kuudes osa on puutteellinen: Kalevi Aho on täyttänyt jakson *Allegro con fuoco* viulustemman tahdit 26-29, sellostemman tahdit 46-134, pianostemman tahdit 97-134 eli loppujakson [*Moderato*], josta on säilynyt ainoastaan alustava luonnos viululle (0546:). Tähän asti tunnistamattomat luonnokset [*Moderatoon*] luonnoskirjassa (0541a:) keväältä 1885: sivut 9 ja 20 (0541a/3:).

2 *Scherzosta* on löytyneet täysin puhtaaksikirjoitettuna ainoastaan viulu- ja sellostemmat, pianostemmat ovat puut-

teelliset. Nuotinkirjoittaja Timo Hongisto rekonstruoi ne tahteihin 35-46, ja Kalevi Aho täytti jäljellä olevat tahdit 29-34 ja 47-82 sisältäen koko Trio I -jakson.

Viulisti, kapellimestari ja säveltäjä **Jaakko Kuusisto** (s. 1974) on opiskellut viulunsoittoa Sibelius-Akatemiassa sekä Indianan yliopistossa Yhdysvalloissa. Kuopion viulukilpailun 1989 voiton jälkeen Kuusisto on saavuttanut huippusijoja mm. Jean Sibelius -viulukilpailussa, Indianapolisin viulukilpailussa, Carl Nielsen -viulukilpailussa sekä maailman vaativimmaksi sanotussa Kuningatar Elisabeth -viulukilpailussa. Esiintymiset solistina ja kamarimuusikkona ovat vieneet hänet mm. Kiinaan, Japaniin, Yhdysvaltoihin, sekä eri puolille Eurooppaa. Viimeisimpiin kuuluvat esiintymiset Minnesotan orkesterin sekä Sinfonia Lahden solistina. Kapellimestarina Kuusisto on noussut Sinfonia Lahden lisäksi mm. Lontoon BBC Concert Orchestran, Radion sinfoniaorkesterin sekä Tapiola Sinfoniettan eteen. Kuusistolla on suuri kiinnostus jazzmusiikkia kohtaan, ja hän on myös opiskellut säveltäystä. Koko perheen oopperan *Koirien Kalevala* kantaesitys oli suurmenestys Savonlinnan Oopperajuhlilla 2004. Kuusisto nimitettiin Sinfonia Lahden konserttimestariksi vuonna 1999. Hän on veljensä Pekan kanssa Tuusulanjärven kamarimusiikin taiteellinen johtaja.

Satu Vänskä on suorittanut viulunsoiton diplomin erinomaisin arvosanoin Münchenin musiikkikorkeakoulussa. Hän aloitti viulunsoiton Masako Kondon johdolla ja jatkoi Päijät-Hämeen konservatoriossa ja Sibelius-Akatemiassa Pertti Sutisen oppilaana. Hän oli myös Kuhmon viulukoulun oppilas, jossa

häntä opettivat Zinaida Gilels, Pavel Vernikov ja Ilja Grubert. Satu Vänskä on esiintynyt mm. Sinfonia Lahden, Sinfoniaorkesteri Vivon, Münchenin kamarisolistien ja Münchenin filharmonikoiden kamariorkesterin solistina. Soitantokaudella 1998-99 hän oli Sinfonia Lahden ”Vuoden nuori solisti”. Vuodesta 2000 hän on edesmenneen Lord Menuhinin perustaman Live Music Now! -järjestön stipendiaatti, joka on tuonut hänelle esiintymismahdollisuuksia monien nimekkäiden muusikoiden, mm. Heinrich Schiffin ja Radu Lupun kanssa.

Taneli Turunen on opiskellut sellonsoittoa Sibelius-Akatemiassa Martti Rousin oppilaana, sekä Kölnin musiikkikorkeakoulussa Frans Helmersonin johdolla. Vuonna 1994 hän sai erikoispalkinnon Turun sellokilpailussa ja vuonna 1996 neljännen palkinnon Paulon kansainvälisessä sellokilpailussa. Taneli Turunen on esiintynyt laajalti kamarimuusikkona ja omin resitaalein mm. Tuusulanjärven musiikkijuhlilla, Loviisan Sibelius päivillä, Podium of young artists -sarjassa Brysselissä sekä Baselissa, Lausannassa, Washingtonissa ja New Yorkissa. Ensikonserttinsa hän soitti Helsingissä vuonna 2001. Turunen on osallistunut Yo-Yo Ma’n organisoiman uuden musiikin yhtyeen ”Silkroad” toimintaan. Marraskuussa 2002 hän konsertoit Debut im DeutschlandRadio -sarjassa Berliinin filharmonian kamarimusiikkisalissa. Taneli Turunen toimii vuorottelevana soolosellistinä Berliner Sinfonie-Orchesterissa (BSO).

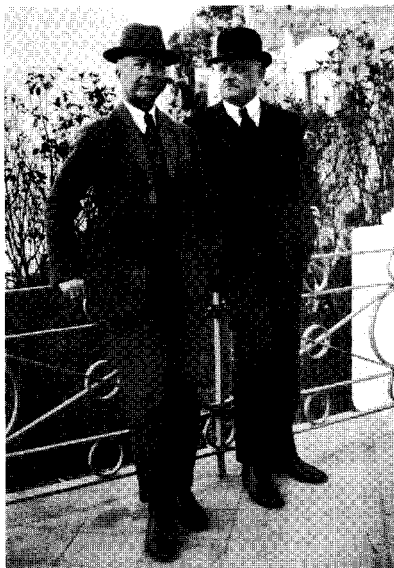
Folke Gräsbeck on esittänyt yli 200 Jean Sibeliuksen n. 550 sävellyksestä, niistä 82 kantaesityksinä. Hän piti Lahden Sibeliuksen ensimmäisen pianoil-

lan 14.3.2000, jolloin ohjelmassa oli pelkästään Sibeliuksen pianokappaleita kantaesityksinä. Ohjelmistoon kuuluu myös pianokvintetto, neljä pianokvarttetta ja koko pianotriotuohtanto. Gräsbeckin saamista tunnustuksista mainittakoon Sibeliuksen Hämeenlinnan syntymäkodin mitali vuonna 1996. Folke Gräsbeck opiskeli pianonsoittoa Turun konservatoriossa Tarmo Huovisen johdolla vuosina 1962-1974, ja hän voitti ensimmäisen palkinnon Maj Lind -kilpailussa 1973. Hän on myös tehnyt monia opintomatkoja Lontooseen, missä hän oli Maria Curcio-Diamondin yksityisoppilaana. Sibelius-Akatemiassa hänen opettajanaan oli professori Erik T. Tawaststjerna, ja hänet promovoitiin musiikin maisteriksi vuonna 1997. Hän on esittänyt n. 30 pianokonserttoa ja hänellä on ollut soolo-, kamarimusiikki- ja liedesityksiä mm. useissa Euroopan maissa, Egyptissä, Israelissa, Arabiemiirikuntien Liitossa, Botswana, Zimbabwessa, Meksikossa sekä Yhdysvalloissa. Gräsbeck on levyttänyt useita levyjä, joista viisi on osana BIS-levymerkin Sibeliuksen kokonaislevytyssarjaa.

Peter Lönnqvist (s. 1965) opiskeli pianonsoittoa Päijät-Hämeen konservatoriossa Rauno Jussilan ja Sibelius-Akatemiassa Jussi Siiralan johdolla. Hän valmistui musiikin maisteriksi vuonna 1990. Ulkoilla hän on opiskellut mm. Pariisissa ja Münchenin musiikkikorkeakoulussa, jossa hän suoritti mestariluokan loppututkinnon vuonna 1992. Peter Lönnqvist esiintyi ensimmäisen kerran orkesterin solistina vuonna 1982 ja Radion sinfoniaorkesterin nuorten solistien konsertissa vuonna 1983. Sen jälkeen hän on esiintynyt sekä orkesterin solistina että kamarimuusikkona ja liedpianistina eri puolilla

Suomea. Hän on esiintynyt mm. Helsingin Juhlaviikoilla, Järvenpään Sibelius-viikoilla (Sibeliuksen *Ljunga Wirginian* kantaesitys 29.9.2002) ja Sinfonia Lahden kansainvälisellä Sibelius-festivaalilla. Ulkomaisia esiintymisiä hänellä on ollut Saksassa, Puolassa, Virossa ja Venäjällä. Tällä hetkellä hän toimii lehtorina Lahden konservatoriossa, ja hän opettaa myös säännöllisesti pianoduoja. Hän on myös sovittanut paljon musiikkia yhdelle tai kahdelle pianolle.

Suorittuaan urkujensoiton ja sävellyksen diplomit Sibelius-Akatemiassa **Harri Viitanen** (s. 1954) jatkoi opintojaan Pariisissa säveltäjä Tristan Murailin johdolla vuonna 1988. Viitanen on täydentänyt urkuopintojaan Marie-Claire Alainin, Wolfgang Rübamin ja André Isoirin mestarikursseilla. Harri Viitanen valmistee Sibelius-Akatemiassa musiikin tohtorin tutkintoaan. Viitanen sävellystuotanto käsittää urku-, kuoro- ja kamarimusiikkia sekä sinfonista ja elektronista musiikkia. Hänet kutsuttiin Suomen Säveltäjät ry:n jäseneksi vuonna 1989. Harri Viitanen on konsertoinut urkurina laajasti eri puolilla Eurooppa ja Yhdysvalloissa. Säveltäjä Harri Viitanen toimii Helsingin tuomiokirkon urkurina ja opettajana Sibelius-Akatemiassa.

POSTALE ITALIANA

Capri 14/IV 1926

Hier kommer jag som du jag
personligt i en bok kunde fått
men jag har det bästa Capri-
jordens skönaste plats. En
månen över en liten vassan
det i en liten och i trädgården
i Helsingfors står i trädgården
av mig många gyllene frukter. Här
står jag i bländande blått och
i en liten och i en liten och i en liten

WALTER VON KONOW AND JEAN SIBELIUS IN CAPRI (1926);
(PHOTOGRAPH USED AS A POSTCARD) ADDRESSED TO
WALTER VON KONOW'S BROTHER ADOLF

Sibelius composed *Ljunga Wirginia* to a libretto by Walter von Konow in 1885, and they discussed this collaboration for many years after that. The day before the *Funeral Music*, Op. 111b, was performed at Akseli Gallen-Kallela's funeral, Sibelius wrote to von Konow (18th March 1931): 'I think you are fully absorbed in *Ljunga Wirginia*'s world. It is, indeed, the best and warmest thing for your soul. Take care of yourself. You still have much to experience and enjoy.'

Diese CD enthält sämtliche Klavierquartette, die **Jean Sibelius** (1865-1957) in seiner Frühphase komponiert hat – Werke aus den Jahren 1884-1891. Keines dieser Werke ist für diejenige Besetzung geschrieben, die man bei einem Klavierquartett üblicherweise erwarten würde (d.h. Violine, Viola, Cello und Klavier). Es folgt eine genaue Übersicht über Sibelius' früheste mehrsätzliche Werke aus den Jahren 1883-1885:

- Trio G-Dur* JS 205 (August 1883)
für zwei Violinen und Klavier
- Klaviertrio a-moll* JS 206 (Frühjahr 1884)
- Sonate a-moll* JS 177 (Datierung: 17.7.1884)
für Violine und Klavier
- Quartett d-moll* JS 157 (Datierung: 31.8.1884)
für zwei Violinen, Cello und Klavier
- Streichquartett Es-Dur* JS 184
(Datierung: 31.6.1885 [sic!])
- Ljunga Wirginia* (August 1885),
für Violine, Cello und Klavier zu 4 Händen

Das *Trio G-Dur* und das *Quartett d-moll* (1884) konzentrieren sich auf die Zusammenarbeit zweier Violinen, eine Kombination, mit der Sibelius seit frühester Zeit vertraut war. In Briefen an seinen Onkel Pehr erwähnt Sibelius, Duos (11. Januar 1882) und Streichquartette (12. Oktober 1882) gespielt zu haben. Klavierliebhaber werden bemerken, daß das Klavier in fünf der sechs genannten Werke der obigen Liste vertreten ist.

In einem Brief vom 24. Februar 1884 an Pehr spricht Sibelius von einem vollständigen Quartett, wobei es sich freilich wohl um einen Hinweis auf das *Klaviertrio a-moll* JS 206 in seiner ursprünglichen Klavierquartettfassung handelt. Ein kurzes erhaltenes Fragment (HUL [Helsinki University Library] Signatur 0525:) zeigt Teile des erstens

Satzes des Klaviertrios in der Quartettfassung, doch ist die zweite Violinstimme teilweise durchgestrichen.

Das Fragment (0525:) enthält außerdem einige Skizzenblätter für einen Satz in e-moll, der aber nie zu einem Klaviertrio umgearbeitet worden zu sein scheint; stattdessen taucht er als Reinschrift eines vollständig komponierten vierten (und letzten) Satzes des *Quartetts d-moll* JS 157 (31.8.1884) wieder auf, dem ersten Werk auf dieser CD. Sibelius erinnerte sich an diesen Satz mit einem gewissen Stolz, als er um die Zeit seines fünfzigsten Geburtstags Teile davon Erik Furuhjelm zeigte. Furuhjelm notierte sich einige Passagen, u.a. mit attraktiver motivischer Arbeit in Ges-Dur, und veröffentlichte sie 1916 in der ersten finnischen Sibelius-Biographie. Danach tauchte der Titel „Fragment eines Klavierquartetts e-moll“ in einer Reihe von Sibelius-Biographien fast das gesamte 20. Jahrhundert hindurch auf. Die Entwürfe für das *d-moll-Quartett* gehörten zu der bedeutenden Manuskriptsammlung, die die Familie Sibelius im Jahr 1982 der Universität Helsinki stiftete, und erst anhand dieser Quellen konnte Kari Kilpeläinen Licht in das Dunkel bringen: das „e-moll-Fragment“ war Teil eines vollständigen Finales. Sibelius hatte sich nicht dadurch stören lassen, daß sein *d-moll-Quartett* ein e-moll-Finale (!) hatte; überraschende Tonartendispositionen findet man auch in anderen mehrsätzigen Kompositionen seiner frühen Jahre.

Der erste Satz des *d-moll-Quartetts* beginnt mit eindringlichen Unisono-Phrasen (*Andante molto*), denen ein brüskes, Beethovensches Thema *alla turca* (*Allegro moderato*) folgt. Dieses könnte man mit dem korrespondierenden *Allegro*-Thema im

ersten Satz der *Sonate a-moll* für Violine und Klavier vergleichen, das nur einen Monat zuvor komponiert worden war. Die Reprise bringt den Großteil der Neben- und Schlußthemenüberleitungen aus dem *Allegro moderato* in der Haupttonart des Satzes und belegt Sibelius' solide Kenntnis der Sonatenhauptsatzform. Anstatt sich tonal in der Nähe von d-moll aufzuhalten, stehen der zweite Satz (*Adagio*) und der dritte Satz (*Menuetto*) im entfernten Es-Dur. Der melodische Erfindungsreichtum, der sich hier auftut, spiegelt eine beträchtliche Portion Enthusiasmus auf Sibelius' Seite wider, der mit seinen achtzehn Jahren und als Autodidakt immer noch ein leidenschaftlicher Anhänger der Wiener Klassiker war und darüber hinaus mitunter von einer Schubertschen Modulationsfreude erfaßt wurde – in allen Sätzen bis auf das Menuett. Wie erwähnt, ist der vierte Satz (*Grave – Rondo. Vivacissimo*) wahrscheinlich sechs Monate vor den übrigen Sätzen entstanden. In einem Brief vom 24. Februar 1884 berichtet Sibelius, daß er mit dem Apotheker Hugo Elfsberg (Cello) und dessen Frau (Klavier) Mendelssohns Klaviertrios in Hämeenlinna gespielt habe. Der erste Satz aus Mendelssohns *Klaviertrio d-moll* könnte den melancholischen Melodien in raschem, trochäischem Rhythmus, die das e-moll-Finale von Sibelius' Quartett prägen, unbewußt Modell gestanden haben.

Ljunga Wirginia wird in einem Brief von Sibelius an seinen Onkel Pehr vom 4. August 1885 erwähnt: „P.S. Ich habe angefangen, die Musik zu Walter [von] Konows Oper *Ljunga Wirginia* zu komponieren.“ Nach dem *Streichquartett Es-Dur* JS 184 (Datierung: 31.[sic!] Juni 1885) wollte Sibelius anscheinend einen freieren musikalischen Stil

erproben, der etwa ohne die Formprinzipien der Wiener Klassik auskam (inkl. der Sonatenhauptsatzform).

Noch Ende der 1990er Jahre glaubte man, daß die Musik zu *Ljunga Wirginia* für immer verloren sei. In der Schenkung der Familie Sibelius aus dem Jahr 1982 aber befand sich eine sechssätzige Suite für Violine, Cello und Klavier zu vier Händen; im Januar 2001 entdeckte ich den handgeschriebenen Titel „Ljunga Wirginia“ auf einem Entwurf zum ersten Satz (HUL 0545:)¹. Der Vermerk befindet sich über einer Passage des ersten Satzes, in der die Notenwerte allmählich verdoppelt werden und die Musik in einem prächtigen Crescendo aufblüht – dies würde dem entsprechen, was Erik Tawaststjerna (anhand von Briefzitate) über die Oper in seiner Sibelius-Biographie geschrieben hat: „Huldigung Ljunga Wirginas im Tempelsaal“. Das Libretto freilich blieb unauffindbar; höchstwahrscheinlich wurde es von Flammen vernichtet, als das Haus seines Autoren (in der Nähe der Burg Turku) bei einem russischen Luftangriff am Jahreswechsel 1939/40 vollständig zerstört wurde. Der Historiker und Autor Walter von Konow (1866-1943) war Kurator am Historischen Museum der Burg Turku.

Ein Vokalpart scheint nicht geplant gewesen zu sein – weder in den Skizzen noch in der Reinschrift der Stimmen findet sich ein Indiz. Sibelius' Briefe aus der Schulzeit geben keinen Anhaltspunkt dafür, daß es irgend Sänger im engeren Freundes- und Familienkreis gab, auch wenn reichlich Geiger, Cellisten und Pianisten vorhanden waren. Die ungewöhnliche Klavierquartettbesetzung mit Klavier zu vier Händen scheint von Anfang an vorgesehen gewesen zu sein.

Anläßlich Sibelius' 60. Geburtstag wurde eine Aufsatzsammlung mit dem Titel *Aulos* veröffentlicht. In einem rückblickenden Essay schildert Walter von Konow seine lebenslange Freundschaft mit Sibelius und wie die beiden im Alter von sechs Jahren Freunde wurden. Beide liebten es, in der freien Natur zu sein, und dachten sich phantastische Geschichten von Elfen und Trolen aus. Oft lasen sie die Märchen von Hans Christian Andersen und Zachris Topelius. Von Konow erzählt, wie die Schulfreunde Theateraufführungen auf die Beine stellten, bei denen Sibelius vom Klavier aus dirigierte. Man hat bislang angenommen, daß von jenen Vorstellungen buchstäblich nichts erhalten sei, doch die Wiederentdeckung von *Ljunga Wirginia* wirft ein neues Licht darauf. „Als Sechzehnjährige“, so von Konow, „planten wir eine lange, wunderbare Saga aus dem Reich unserer Träume, für die ich den Text und Janne die Musik schreiben sollte.“

Der erste Satz von *Ljunga Wirginia* (*Moderato quasi andantino* – *Cantabile* – *Recitativo*) beginnt mit stattlichen Fanfaren der beiden Pianisten. Die Überleitung zum zweiten Satz wird bestimmt von improvisatorischen Violinpassagen, die ähnliche Überleitungen in der *Suite E-Dur* für Violine und Klavier JS 188 (1888) vorwegnehmen. Könnte es sein, daß der stürmische zweite Satz, *Prestissimo*, die Entführung einer Prinzessin (*Ljunga Wirginia*) schildert? In den Theaterproduktionen der Schulfreunde gab es in der Regel einen König, eine Prinzessin, andere Höflinge – und Räuber. Der dritte Satz, *Largo*, eine gemächliche Hymne in C-Dur, hat ein stetiges 2/2-Metrum; zwei Jahre später sollte Sibelius seinen charakteristischen, breit pulsierenden 3/2-Takt in der im Sommer 1887 in Korpo ent-

standenen Fantasie *Trånaden* (*Sehnsucht*) erstmals verwenden. Der vierte Satz, *Andantino*, fungiert als ein Intermezzo; hoch aufgeladene Ostinati werden *pianissimo* von Cello und dem zweiten Pianisten gespielt. Weitere Ostinati, *ppp*, prägen den kurzen, aphoristischen fünften Satz, *Allegretto*. Der sechste und letzte Satz, *Allegro* – *Più vivo quasi Presto* – *Allegro con fuoco* – [*Moderato*], ist eine Art „Erlösung“ oder „Befreiung“ im Sinne Carl Maria von Webers. Der marschartige Abschnitt in G-Dur, *Allegro con fuoco*, schäumt vor Energie, während der folgende (Hochzeits-?) Marsch in g-moll, [*Moderato*], mit großem Pomp schließt. Sibelius hatte zum Scholorchester in Hämeenlinna gehört, als dieses im Jahr 1882 Teile aus Bellinis *Norma* spielte; seine Erfahrungen mit „echter“ Oper aber waren 1885 wohl noch sehr begrenzt.

Das *Scherzo e-moll* für Violine, Cello und Klavier zu vier Händen JS 165 (1887) ist vermutlich eine Fortsetzung der geplanten Oper². Die Besetzung ist dieselbe, und wir wissen, daß das *Ljunga Wirginia*-Projekt 1887 bei den von Konows in Lahis gård wieder aufgegriffen wurde. Das Scherzo mutet jedoch weniger theatralisch an als die sechs Sätze aus dem Jahr 1885. Die Außenteile in finsterem, dramatischem e-moll kontrastieren mit dem idyllisch-lyrischen ersten Trio in E-Dur und dem dialoghaften zweiten Trio in C-Dur mit seinen kontrastierenden Baß- und Diskantphrasen.

Das *Andante cantabile* für Klavier und Harmonium JS 30b (1887), ist auf dieser Klavierquartett-CD enthalten, weil es in chronologischer wie sozialer Hinsicht einige Ursprünge mit dem *Quartett g-moll* für Violine, Cello, Klavier und Harmonium JS 158 (1887) teilt. Auch wenn Sibelius seine Kind-

heit und Schulzeit in Hämeenlinna verbrachte (1865-1885), besuchte er oft mit seinem Bruder und seiner Schwester Verwandte väterlicherseits in Lovisa. Im Sucksdorff-Haus (s. Booklet-Cover) lebte der Cousin von Sibelius' Vater, Adolf Mathias Israel Sucksdorff (1812-1888), der als „Onkel Isu“ bekannt war. Er war Groß- und Buchhändler und half Sibelius in Dingen wie der Beschaffung von Violinsaiten. Im Hause Sucksdorff gab es einen großen Salon, der mit einem Klavier und einem Harmonium ausgestattet war. „Onkel Isu“ spielte Cello, seine Frau Betty Eleonora Sucksdorff (1847-1908) Harmonium, und ihr ist das *Quartett g-moll* gewidmet. Das Werk wurde bei einer der häufigen künstlerischen Soiréen aufgeführt, die im Salon abgehalten wurden; es musizierten die Gastgeber mit „Janne“ an der Violine und (vermutlich) Elisabeth Karolina „Elise“ Majander (1849-1911) am Klavier. Das oben erwähnte *Andante cantabile* ist Betty Sucksdorff und Elise Majander gewidmet, und es mag daher derselben Reise nach Lovisa entstammen. Kari Kipeläins Handschriftenanalyse zufolge wurde das *Quartett g-moll* wahrscheinlich Anfang 1887 geschrieben. Bislang wurde das *Andante cantabile* für die Bearbeitung eines Klavierstücks – des *Andante Es-Dur* JS 30a (1887, vielleicht aus dem Sommerurlaub in Korpo) – gehalten, doch würde ich eher davon ausgehen, daß es sich anders herum verhielt, da die Harmonik in dem Klavierstück „verbessert“ zu sein scheint. Dies würde die Annahme stützen, daß das *Andante cantabile* im Frühjahr 1887 entstanden ist.

Sibelius liebte es, am Klavier zu improvisieren, und das *Andante cantabile* beginnt mit einer träumerisch-romantischen Improvisation auf der Domi-

nante. Im übrigen entspricht das Stück der Liedform mit Trio. In den Außenteilen gibt es Reminiszenzen an ältere, vor-romantische Musik Finnlands, nicht an kontinentale Musikströmungen, wenngleich die dunkleren c-moll-Melodien des Trios teilweise von der Dramatik Beethovens gefärbt sind. Das *Quartett g-moll* ist ein romantisches, „nordisches“ Charakterstück, das, so John Rosas, einer Rondo-Form folgt (ABA). Die gemütlich-wiegende Sextolenbegleitung des Klaviers erinnert an Schubert. Veijo Murto-mäki hat besondere Aufmerksamkeit auf die „honigsüße Cello-Melodie“ gelenkt.

Sibelius' kammermusikalisches Musizieren in seiner Jugend (ca. 1881-1890) wurde nach 1890 dramatisch reduziert, als er sein Studium in Wien bei Karl Goldmark und Robert Fuchs aufnahm. Unverzüglich widmet er sich nun der Orchestermusik, und so entstanden seine ersten erhaltenen, selbständig konzipierten Werke dieser Gattung: die *Ouverture E-Dur* JS 145 und *Scène de ballet* JS 163 (beide 1891). Kurz vor seiner Abreise nach Wien hatte er sich heimlich mit Aino Järnefelt verlobt, die nach Vasa, an die Westküste Finnlands gezogen war. Im Februar 1891 sandte er ihr eine Klavierkomposition, *Thema und sieben Variationen c-moll* JS 198; einige Wochen später arbeitete er sie zum *Quartett c-moll* für zwei Violinen, Cello und Klavier JS 156 (Datierung: 15. April 1891) um. Das ursprüngliche Klavierstück ist nicht erhalten. Die Quartettvariationen erweiterte Sibelius um eine majestätische, neu komponierte Einleitung in C-Dur (*Adagio*). Das c-moll-Thema der Variationen wird bestimmt vom Mazurka-Rhythmus; ihr erster Takt ist identisch mit der entsprechenden Stelle im ersten Satz (*Allegro*) des *Klavierquintetts g-moll* JS 159

(Berlin, Frühjahr 1890). Das Thema und die Variationen 2-4 stehen im dorischen Modus. Allein die tonal instabile Variation 6 verweigert sich dem harmonischen Schema des Themas und führt nach einem dramatischen „Tristan-Akkord“ zum Kulminationspunkt der siebten Variation.

© **Folke Gräsbeck 2004**

¹ Für die ersten fünf Sätze von *Ljunga Virginia* existieren Reinschriften sämtlicher Stimmen, der sechste Satz indes ist unvollständig. Kalevi Aho hat den Violinpart des *Allegro con fuoco*-Teils (Takte 29-96), den Cellopart (Takte 46-134) und den Klavierpart (Takte 97-134) ergänzt. Anders gesagt: der Schlußteil [*Modrato*] ist nur als Skizze für Violine (HUL 0546:) überliefert. Zuvor unidentifizierte Entwürfe zum [*Modrato*] findet man im Skizzenbuch (0541a): aus dem Frühjahr 1885 auf den Seiten 9 und 20 (0541a/3:).

² Nur die Violin- und Cellostimmen des *Scherzo* sind als vollständige Reinschriften erhalten; der Klavierpart ist unvollständig. Timo Hongisto hat ihn in den Takten 35-46 rekonstruiert; Kalevi Aho ergänzte ihn in den fehlenden Takten 29-34 und 47-82, die das gesamte erste Trio enthalten.

Der Geiger, Dirigent und Komponist **Jaakko Kuusisto** (geb. 1974) studierte Violine an der Sibelius-Akademie und an der Indiana University. Er gewann den Kuopio-Violinwettbewerb 1989 sowie weitere vordere Preise bei den Sibelius-, Indianapolis- und Carl-Nielsen-Wettbewerben. 1997 erreichte er das Finale beim Königin-Elisabeth-Wettbewerb in Brüssel. Auftritte als Solist (u.a. mit dem Minnesota Orchestra und dem Lahti Symphony Orchestra) und Kammermusiker haben ihn nach China, Japan, in die USA und viele europäische Länder geführt. Zu den Orchestern, die er geleitet hat, gehören das BBC Concert Orchestra, das Finnische Radio-Symphonieorchester, die Tapiola Sin-

fonia und das Lahti Symphony Orchestra. Seine Einspielungen von Sibelius' frühen Violinwerken und Klaviertrios für BIS fanden großen Anklang. 1999 wurde Jaakko Kuusisto zum Konzertmeister des Lahti Symphony Orchestra ernannt. Er hat Komposition studiert und eine Leidenschaft für den Jazz. Seine Werke sind vielfach aufgeführt worden; *Das Kalevala der Hunde*, seine zweite Oper, war ein großer Erfolg bei den Opernfestspielen in Savonlinna 2004. Gemeinsam mit seinem Bruder Pekka ist er künstlerischer Leiter des Tuusula Lake Chamber Music Festival.

Satu Vänskä schloß ihr Violinstudium an der Münchner Hochschule für Musik mit Auszeichnung ab. Sie begann im Alter von drei Jahren mit dem Violinspiel, besuchte das Päijät-Häme Konservatorium und wurde Schülerin von Pertti Sutinen an der Sibelius-Akademie. Außerdem studierte sie an der Kuhmo-Violinschule bei Zinaida Gilels, Pavel Vernikov und Ilya Grubert. Satu Vänskä ist mit dem Lahti Symphony Orchestra, dem Vivo Symphony Orchestra, den Münchner Kammerisolisten und dem Kammerorchester der Münchner Philharmoniker aufgetreten. In der Saison 1998/99 war sie Young Soloist of the Year des Lahti Symphony Orchestra; seit 2000 erhält sie Lord Menuhins „Live Music Now!“-Stipendium, das ihr die Möglichkeit gibt, mit so bedeutenden Musikern wie Heinrich Schiff und Radu Lupu zu konzertieren.

Taneli Turunen studierte Cello an der Sibelius-Akademie als Schüler von Martti Rousi und an der Kölner Hochschule für Musik bei Frans Helmersson. 1994 gewann er den Spezialpreis beim Cello-

wettbewerb in Turku: 1996 erhielt er den Vierten Preis bei der International Paulo Cello Competition. Taneli Turunen ist sowohl als Kammermusiker wie mit Soloabenden vielfach aufgetreten, u.a. beim Tuusula Lake Chamber Music Festival, bei den Lovisa Sibelius Days, der „Podium of young artists“-Reihe in Brüssel sowie in Helsinki, Basel, Lausanne, Washington und New York. Er hat an Yo-Yo Mas „Silk Road Project“ bei der Aufführung zeitgenössischer Musik teilgenommen; im November 2002 trat er im Rahmen der „Debüt im Deutschland-Radio“-Reihe im Kammermusiksaal der Berliner Philharmonie auf. Taneli Turunen ist Stellvertretender Solo-Cellist des Berliner Sinfonie-Orchesters.

Folke Gräsbeck hat mehr als 200 von Sibelius' schätzungsweise 550 Kompositionen aufgeführt – 82 davon als Uraufführung. Er war der erste Pianist, der im neuen Sibelius-Saal von Lahti ein Konzert gegeben hat (14. März 2000), auf dessen Programm ausschließlich Sibelius'-Premieren standen. Zu seinem Sibelius-Repertoire gehören außerdem das *Klavierquintett g-moll*, die vier Klavierquartette und das Gesamtwerk für Klaviertrio. 1996 wurde er mit der Medaille der Sibelius-Geburtsstätte Hämeenlinna ausgezeichnet. Folke Gräsbeck studierte Klavier bei Tarmo Huovinen am Konservatorium Turku (1962-74) und gewann den Ersten Preis beim Maj Lind-Wettbewerb 1973. Zahlreiche Studienaufenthalte führten ihn nach London, wo er Privatunterricht bei Maria Curcio-Diamond erhielt. Außerdem studierte er bei Prof. Erik T. Tawaststjerna an der Sibelius-Akademie in Helsinki und schloß dort 1997 mit dem „Master of Music“ ab. Er

hat rund dreißig Klavierkonzerte aufgeführt und ist mit Soloabenden, als Kammermusiker und Liedbegleiter in den USA, in Ägypten, Israel, Botswana, Zimbabwe sowie in vielen europäischen Ländern aufgetreten. Er hat zahlreiche Aufnahmen für BIS gemacht, viele davon für die laufende Sibelius-Gesamtedition.

Peter Lönnqvist (geb. 1965) studierte Klavier am Päijät-Häme-Konservatorium bei Rauno Jussila und an der Sibelius-Akademie bei Jussi Siirala. 1990 schloß er mit dem „Master“ ab. Im Ausland hat er in Paris und an der Münchner Hochschule für Musik studiert, wo er 1992 die Meisterklasse absolvierte. Peter Lönnqvist trat erstmals 1982 als Solist mit Orchester auf; 1983 spielte er in einem "Young Soloists"-Konzert des Finnischen Radio-Symphonieorchesters. Seither ist er in ganz Finnland sowohl als Orchestersolist als auch als Kammermusiker und Liedbegleiter aufgetreten. Zu den Festivals, bei denen er gespielt hat, gehören das Helsinki Festival, das Järvenpää Sibelius-Festival (mit der Uraufführung von Sibelius' *Ljunga Wirginia* im September 2002) und das Lahti International Sibelius Festival. Peter Lönnqvist ist in Deutschland, Polen, Estland und Rußland aufgetreten. Zur Zeit lehrt er am Konservatorium Lahti und unterrichtet regelmäßig Klavierduos; er hat zahlreiche Bearbeitungen für ein oder zwei Klaviere vorgelegt.

Nach seinen Diplomen in Orgelspiel und Komposition an der Sibelius-Akademie setzte **Harri Viitanen** (geb. 1954) 1988 seine Studien in Paris bei dem Komponisten Tristan Murail fort. Viitanen besuchte Meisterklassen von Marie-Claire Alain, Wolfgang

Rübsam und André Isoir. Momentan promoviert er an der Sibelius-Akademie. Zu Harri Viitanens Kompositionen gehören Orgelwerke, Chorstücke und Kammermusik wie auch symphonische Werke und elektronische Musik. 1989 wurde er eingeladen.

der Finnischen Komponistenvereinigung beizutreten. Als Organist hat Harri Viitanen zahlreiche Konzerte in ganz Europa und in den USA gegeben. Er ist Organist am Dom zu Helsinki und unterrichtet außerdem an der Sibelius-Akademie.

THE SALON OF MAJANDERSKA KÖPMANSGÅRDEN, LOVISA

Majanderska köpmansgården, home of the Majander family, was built in 1859 opposite the town hall in Lovisa for Carl Gustaf Majander (in the left-hand portrait above the piano), a prominent businessman involved in shipping. The photograph shows his wife Catharina Louise Majander (far left), their daughter Elise Majander (behind the piano), Signe Stenbäck (at the piano) and Matilda Stenbäck (far right).

BETTY SUCKSDORFF
(1847-1908)

Betty Sucksdorff played the harmonium in both the *Andante cantabile*, JS 30b, and the *Quartet in G minor*, JS 158. She was a member of an artistic family called Lindholm, and the well-known painter Berndt Lindholm (1841-1914) was her elder brother.

EISE MAJANDER
(1849-1911)

Elise Majander played the piano part in the *Andante cantabile*, JS 30b, and possibly also in the *Quartet in G minor*, JS 158. She later confirmed that she had played alongside Sibelius.

Ce disque renferme tous les quatuors pour piano que **Jean Sibelius** (1865-1957) a composés dans sa dite première période – œuvres datant des années 1884-1891. Aucun n'est écrit pour la combinaison d'instruments attendue normalement d'un quatuor pour piano (c'est-à-dire violon, alto, violoncelle et piano). Voici un résumé concis des premières œuvres en plusieurs mouvements des années 1883-1885 :

Trio en sol majeur JS 205 (août 1883)

pour deux violons et piano

Trio pour piano en la mineur JS 206 (printemps 1884)

Sonate en la mineur JS 177 (datée 17.7.1884)

pour violon et piano

Quatuor en ré mineur JS 157 (daté 31.8.1884)

pour deux violons, violoncelle et piano

Quatuor à cordes en mi bémol majeur JS 184

(daté 31.6.1885 [sic!])

Ljunga Wirginia (août 1885), pour violon,

violoncelle et piano à quatre mains

Le *Trio en sol majeur* et le *Quatuor en ré mineur* (1884) mettent en lumière la collaboration entre deux violonistes, une combinaison avec laquelle Sibelius s'était familiarisé très tôt. Dans des lettres à son oncle Pehr, Sibelius parle de jouer des duos (11 janvier 1882) et des quatuors à cordes (12 octobre 1882). Les enthousiastes du piano remarqueront que le piano figure dans cinq des six œuvres de la liste reproduite ci-dessus.

Dans une lettre à Pehr datée du 24 février 1884, Sibelius mentionne un quatuor complet mais il s'agit probablement d'une référence au *Trio pour piano en la mineur* JS 206, dans sa version première de quatuor pour piano. Un petit fragment conservé (HUL = [Bibliothèque de l'université d'Helsinki] code 0525:) montre des parties de ce premier

mouvement du trio pour piano dans sa version de quatuor mais où la partie de second violon est partiellement biffée. Le fragment (0525:) renferme aussi quelques pages d'esquisses pour un mouvement en mi mineur qui semble cependant ne jamais avoir été retravaillé en trio pour piano ; il ressort plutôt comme copie propre du quatrième (et dernier) mouvement achevé du *Quatuor en ré mineur* JS 157 (31.8.1884), la première œuvre sur ce disque. Sibelius se rappela de ce mouvement avec un certain orgueil évident vers son cinquantième anniversaire, quand il en montra des parties à Erik Furuhjelm. Furuhjelm en écrivit des extraits dont l'un à l'intéressant travail motivique en sol bémol majeur et il les publia dans la première biographie de Sibelius en Finlande en 1916. Après cela, le titre « fragment pour quatuor pour piano en mi mineur » apparut dans des biographies de Sibelius pendant presque tout le 20e siècle. Le matériel original pour le *Quatuor en ré mineur* fut inclus dans la collection principale de manuscrits que la famille Sibelius donna à l'université d'Helsinki en 1982 et ce n'est qu'à la lumière de ce don que Kari Kilpeläinen put établir la vérité, soit que le « fragment en mi mineur » faisait partie d'un finale complet. Sibelius n'avait pas été dérangé par le fait que ce quatuor en ré mineur avait un finale en mi mineur (!) ; on peut trouver des plans étonnants de tonalités aussi dans ses compositions antérieures à plusieurs mouvements.

Le premier mouvement du *Quatuor en ré mineur* commence avec d'intenses phrases à l'unisson (*Andante molto*) sur quoi un thème *alla turca* beethovénien (*Allegro moderato*) est introduit. On pourrait comparer ce début au thème *Allegro* correspondant du premier mouvement de la *Sonate en*

la mineur pour violon et piano datant d'un mois seulement auparavant. Dans la réexposition, la majeure partie des sections modulantes des thèmes secondaire et final dans l'exposition de l'*Allegro moderato* est solidement présentée dans la tonalité principale du mouvement, ce qui témoigne du savoir de Sibelius sur la forme de sonate. Les second (*Adagio*) et troisième (*Menuetto*) mouvements sont dans la tonalité éloignée de mi bémol majeur plutôt que dans une relative à ré mineur. L'imagination mélodique trouvée ici reflète un enthousiasme considérable de la part de Sibelius qui, âgé de 18 ans et autodidacte, était encore un chaleureux partisan du classicisme viennois – complété parfois par un empressément schubertien à moduler, dans tous les mouvements sauf dans le menuet. Ainsi que mentionné ci-haut, le quatrième mouvement (*Grave* – Rondo. *Vivacissimo*) remonte probablement à six mois avant le reste de l'œuvre. Dans une lettre datée du 24 février 1884, Sibelius explique qu'il avait joué les trios pour piano de Mendelssohn avec le pharmacien Hugo Elfsberg (violoncelle) et sa femme (piano) à Hämeenlinna. Le premier mouvement du *Trio pour piano en ré mineur* de Mendelssohn pourrait avoir servi inconsciemment de modèle pour les mélodies mélancoliques en rythme trochaïque rapide qui domine la finale en mi mineur du quatuor de Sibelius.

Sibelius mentionne *Ljunga Wirginia* dans une lettre à son oncle Pehr le 4 août 1885 : « P.S. J'ai commencé à composer la musique de l'opéra *Ljunga Wirginia* de Walter [von] Konow. » Après le *Quatuor à cordes en mi bémol majeur* JS 184 (daté du 31 [sic!] juin 1885), il semble que Sibelius voulait s'essayer à un style musical plus libre, par exemple

sans l'esthétique formelle classique viennoise (y compris la forme sonate).

Encore à la fin des années 1990, on croyait que la musique de *Ljunga Wirginia* avait disparu à jamais. Dans la donation de la famille Sibelius à l'université d'Helsinki en 1982 cependant se trouvait une suite en six mouvements pour violon, violoncelle et piano à quatre mains et, en janvier 2001, j'ai trouvé le titre écrit à la main de « *Ljunga Wirginia* » sur une esquisse préliminaire du premier mouvement (HUL 0545:)¹. Il est écrit au-dessus d'un passage dans le premier mouvement où les valeurs de notes sont graduellement doublées et où la musique s'élève en un majestueux *crescendo* – cela correspondrait à ce qu'Erik Tawaststjerna (à partir de citations tirées de lettres) écrivit sur l'opéra dans sa biographie de Sibelius : « On rend hommage à *Ljunga Wirginia* dans la grande salle du temple. » Le livret n'a cependant pas été trouvé ; il fut probablement détruit par le feu quand la maison de l'auteur, près du château de Turku, fut complètement détruite dans un raid aérien russe autour du nouvel an 1940. L'historien et auteur Walter von Konow (1866-1943) était le conservateur du musée historique du château.

Il ne semble pas y avoir eu de parties vocales – il n'y en a pas de signes ni dans les esquisses préliminaires ni dans la copie propre des parties. Les lettres de Sibelius de ses années scolaires ne révèlent pas non plus qu'il y avait des chanteurs dans son cercle intime d'amis et de famille qui renfermait plutôt une abondance de violonistes, violoncellistes et pianistes. La disposition inhabituelle de quatuor pour piano à quatre mains semble avoir été envisagée dès le début.

Une anthologie d'articles intitulée *Aulos* sortit pour souligner le soixantième anniversaire de naissance de Sibelius. Dans un essai rétrospectif, Walter von Konow décrit son amitié à vie avec Sibelius et le début de celle-ci quand ils avaient six ans seulement. Ils adoraient être dehors dans la nature et imaginaient des histoires fantastiques d'elfes et de trolls. Ils lisaient souvent les contes de Hans Christian Andersen et Zachris Topelius. Von Konow raconte comment les amis d'école montaient des spectacles de théâtre que Sibelius dirigeait du piano. On croit que littéralement rien n'a survécu de ces présentations créatives mais la redécouverte de *Ljunga Wirginia* a jeté une lumière nouvelle sur elles. Citons von Konow : « A seize ans, nous avons projeté une longue saga merveilleuse sortie de notre monde de rêves : je devais en écrire le texte et Janne, la musique. »

Le premier mouvement de *Ljunga Wirginia* (*Moderato quasi andantino – Cantabile – Recitativo*) commence avec d'imposantes fanfares des deux pianistes. Le pont au second mouvement est dominé par des fioritures improvisées au violon, annonçant des ponts semblables dans la *Suite en mi majeur* pour violon et piano JS 188 (1888). Le second mouvement tempétueux. *Prestissimo*, décrirait-il l'enlèvement d'une princesse (*Ljunga Wirginia*)? Les productions de théâtre des amis d'école renferment habituellement un roi, une princesse, d'autres courtisans – et des voleurs. Le troisième mouvement, *Largo*, est un hymne en do majeur posé en mesures stables à la valeur de deux blanches ; deux ans plus tard, Sibelius commença à utiliser ses mesures larges caractéristiques à 3/2 dans la fantaisie *Trånaden* (*Langueur*), écrite à Korpo à

l'été de 1887. Le quatrième mouvement est marqué *Andantino* et sert d'intermezzo avec ses *ostinati* très chargés joués *pianissimo* au violoncelle et second piano. D'autres *ostinati*, *ppp*, dominent le bref cinquième mouvement dont on peut dire que c'est un aphorisme, *Allegretto*. Le sixième et dernier mouvement, *Allegro – Più vivo quasi Presto – Allegro con fuoco – [Moderato]*, est une sorte de « libération » dans l'esprit de Carl Maria von Weber. La section de marche en sol majeur, *Allegro con fuoco*, bouillonne avec énergie et la marche (nuptiale?) suivante en sol mineur [*Moderato*] apporte une conclusion de grand apparat. Sibelius faisait partie de l'orchestre du lycée de Hämeenlinna quand ce dernier joua des extraits de la *Norma* de Bellini en 1882 mais, en 1885, son expérience du « véritable » opéra était probablement très limitée.

Le *Scherzo en mi mineur* pour violon, violoncelle et piano à quatre mains JS 165 (1887) est probablement la continuation de l'opéra projeté². Le choix d'instruments est le même et nous savons que le projet de *Ljunga Wirginia* fut repris au domicile de von Konow, « Lahis gård », en 1887. Dans le scherzo cependant, la musique semble moins théâtrale que dans les six mouvements de 1885. Le premier trio lyrique idyllique en mi majeur et le second trio dialogué en do majeur avec ses phrases contrastantes de basse et de déchant font contraste aux sections extérieures en mi mineur sinistre et dramatique.

L'*Andante cantabile* pour piano et harmonium JS 30b (1887) est inclus sur ce disque de quatuors pour piano parce que ses origines chronologiques et sociales sont partiellement communes à celles du *Quatuor en sol mineur* pour violon, violoncelle,

piano et harmonium JS 158 (1887). Même si Sibelius a vécu à Hämeenlinna toute son enfance et ses années d'éducation (1865-1885), il alla souvent avec ses frère et sœur visiter de la famille du côté de son père à Lovisa. Dans la maison des Sucksdorff (voir la page couverture) vivait le cousin du père de Sibelius, Adolf Mathias Israel Sucksdorff (1812-1888), nommé souvent « oncle Isu ». C'était un détaillant et un libraire détaillant qui aidait Sibelius à s'approvisionner en cordes de violon par exemple. Chez les Sucksdorff, le grand salon renfermait un piano de même qu'un harmonium. « Oncle Isu » jouait du violoncelle, sa femme Betty Eleonora Sucksdorff (1847-1908) pédalait à l'harmonium et c'est à elle que le *Quatuor en sol mineur* fut dédié et l'œuvre fut jouée à l'une des nombreuses soirées artistiques données au salon, interprétée par l'hôte et l'hôtesse, avec « Janne » lui-même au violon et (vraisemblablement) Elisabeth Karolina « Elise » Majander (1849-1911) au piano. L'*Andante cantabile* mentionné plus haut fut dédié à Betty Sucksdorff et Elise Majander et cela pourrait dater du même voyage à Lovisa. Selon l'analyse de Kari Kipelläinen de l'écriture, le *Quatuor en sol mineur* aurait été composé au début de 1887. L'*Andante cantabile* a jusqu'ici été considéré comme un arrangement d'une pièce pour piano, l'*Andante en mi bémol majeur* JS 30a (1887, peut-être des vacances estivales à Korpo) mais je suggérerais plutôt le contraire puisque les harmonies de la pièce pour piano semblent avoir été « améliorées ». Cela défendrait la thèse que l'*Andante cantabile* date du début de 1887.

Sibelius aimait improviser au piano et l'*Andante cantabile* commence avec une improvisation réveuse et romantique sur la dominante. Autrement, la

pièce correspond à la forme de lied avec trio. Les sections extérieures contiennent des rappels d'ancienne musique finlandaise pré-romantique plutôt que des courants musicaux continentaux quoique les mélodies en do mineur plus sombre du trio sont partiellement colorées du drame beethovenien. Le *Quatuor en sol mineur* est une pièce de caractère nordique romantique qui, selon John Rosas, peut être vue comme un rondo (ABA). L'accompagnement de sextolets aimablement berçants au piano rappelle Schubert. Veijo Murtomäki a attiré une attention particulière sur la « mélodie melleuse du violoncelle ».

La participation active de Sibelius en musique de chambre dans sa jeunesse (env. 1881-1890) fut dramatiquement réduite après l'été 1890 quand il entreprit ses études à Vienne avec Karl Goldmark et Robert Fuchs. Sibelius tourna immédiatement son attention vers la musique orchestrale et ses premières œuvres de conception indépendante à subsister dans ce genre datent d'alors : *Ouverture en mi majeur* JS 145 et *Scène de ballet* JS 163 (toutes deux de 1891). Avant de partir pour Vienne, Sibelius s'était fiancé secrètement avec Aino Järnefelt qui avait déménagé à Vasa sur la côte ouest de la Finlande. En février 1891, il lui envoya une pièce pour piano, *Thème et Sept Variations en do mineur* JS 198 et, quelques semaines plus tard, il retravailla cette œuvre pour en faire le *Quatuor en do mineur* pour deux violons, violoncelle et piano JS 156 (daté du 15 avril 1891). La pièce originale pour piano n'a pas survécu. Pour les variations en quatuor, il ajouta une composition majestueuse, nouvellement écrite en do majeur (*Adagio*). Le thème en do mineur des variations est dominé par des rythmes de mazurka et sa première mesure est identique à l'en-

droit correspondant dans le premier mouvement (*Allegro*) du *Quintette pour piano en sol mineur* JS 159 (Berlin, printemps 1890). La présentation du thème et des variations 2-4 sont caractérisées par la modalité dorienne. Seule la variation 6, à la tonalité instable, ne suit pas le modèle harmonique du thème et, après un « accord de *Tristan* » dramatique, elle mène au sommet final dans la septième variation.

© **Folke Gräsbeck 2004**

¹ Il existe des parties propres complètes des cinq premiers mouvements de *Ljunga Wirginia* mais le sixième mouvement est incomplet : Kalevi Aho a terminé la partie de violon dans la section *Allegro con fuoco* (mes. 29-96), la partie de violoncelle (mes. 46-134) et les parties de piano (mes. 97-134); en d'autres termes, la section finale [*Moderato*] n'a survécu qu'en esquisse préliminaire pour violon (HUL 0546:). Des ébauches auparavant non-identifiées pour le [*Moderato*] sont trouvables dans le livre d'esquisses (0541a:) du printemps 1885 aux pages 9 et 20 (0541a/3:).

² Seules les parties de violon et de violoncelle du *Scherzo* ont survécu comme copies propres complètes; les parties pour piano sont partielles. Timo Hongisto les a reconstruites dans les mesures 35-46 et Kalevi Aho les a terminées dans les mesures manquantes 29-34 et 47-82, y compris toute la première section du trio.

Le violoniste, chef d'orchestre et compositeur **Jaakko Kuusisto** (né en 1974) a étudié le violon à l'Académie Sibelius et à l'université d'Indiana. Il gagna le concours de violon de Kuopio en 1989 et a été lauréat des concours Sibelius, Indianapolis et Carl Nielsen. En 1997, il se rendit en finale au concours de la reine Elisabeth à Bruxelles. Comme soliste et chamberiste, il s'est rendu en Chine, au Japon, aux États-Unis et dans plusieurs pays européens avec par exemple l'Orchestre du Minnesota et

l'Orchestre Symphonique de Lahti. Ses enregistrements sur BIS de l'intégrale des compositions juvéniles pour violon et des trios pour piano de Sibelius ont été très bien reçus. Jaakko Kuusisto fut nommé premier violon de l'Orchestre Symphonique de Lahti en 1999. Il cultive un intérêt spécial pour le jazz et il a également étudié la composition. Ses œuvres ont été jouées à plusieurs endroits et *Le Kalevala des Chiens*, son second opéra, remporta un succès massif au festival d'opéra de Savonlinna en 2004. Il partage avec son frère Pekka la direction artistique du festival de musique de chambre du lac Tuusula.

Satu Vänskä a obtenu son diplôme avec distinction à la Hochschule für Musik de Munich. Elle a commencé à jouer du violon à l'âge de trois ans et a continué au conservatoire de Päijät-Häme et à l'Académie Sibelius comme élève de Pertti Sutinen. Elle a aussi étudié à l'école de violon Kuhmo avec Zinaïda Gilels, Pavel Vernikov et Ilya Grubert. Satu Vänskä s'est produite comme soliste avec l'Orchestre Symphonique de Lahti, l'Orchestre Symphonique Vivo, les Solistes de Chambre de Munich et l'Orchestre de Chambre Philharmonique de Munich. Elle fut la Jeune Soliste de l'année de l'Orchestre Symphonique de Lahti dans la saison 1998-99 et, depuis l'an 2000, elle est boursière de « Live Music Now » de lord Menuhin, ce qui lui a donné l'occasion de jouer avec de nombreux musiciens éminents dont Heinrich Schiff et Radu Lupu.

Taneli Turunen a étudié le violoncelle à l'Académie Sibelius comme élève de Martti Rousi et à la Hochschule für Musik de Cologne avec Frans Helmerston. Il gagna un prix spécial au concours de

violoncelle de Turku en 1994 et le quatrième prix du concours international de violoncelle Paulo en 1996. Taneli Turunen a acquis beaucoup d'expérience comme chambriste et récitaliste, par exemple au Festival de musique de chambre du lac Tuusula, aux Sibelius Days de Lovisa, à la série « Podium of young artists » à Bruxelles ainsi qu'à Helsinki, Bâle, Lausanne, Washington et New York. Il a participé au « Silk Road Project » de Yo-Yo Ma en jouant de la musique contemporaine et, en novembre 2002, il s'est produit dans la série « Debut im DeutschlandRadio » à la salle de musique de chambre de la Philharmonie de Berlin. Taneli Turunen est premier violoncelle en alternance à l'Orchestre Symphonique de Berlin.

Folke Gräsbeck a joué plus de 200 des quelque 550 compositions de Sibelius et il en a donné la création mondiale de 82. Il fut le premier pianiste à donner un récital au nouveau Sibelius Hall à Lahti (14 mars 2000), jouant un programme consacré exclusivement à la création de musique pour piano de Sibelius. Son répertoire Sibelius renferme aussi le *Quintette pour piano en sol mineur*, les quatre quatuors pour piano et les œuvres complètes pour trio pour piano. On lui décerna en 1996 la médaille du lieu de la naissance de Sibelius à Hämeenlinna. Folke Gräsbeck a étudié le piano avec Tarmo Huovinen au conservatoire de Turku (1962-74) et il a gagné le premier prix du concours Maj Lind en 1973. Il a fait de nombreux séjours à Londres où il a pris des cours privés de Maria Curcio-Diamond. Il a aussi étudié avec Prof. Erik T. Tawaststjerna à l'Académie Sibelius à Helsinki où il a obtenu une maîtrise en musique en 1997. Il a joué quelque

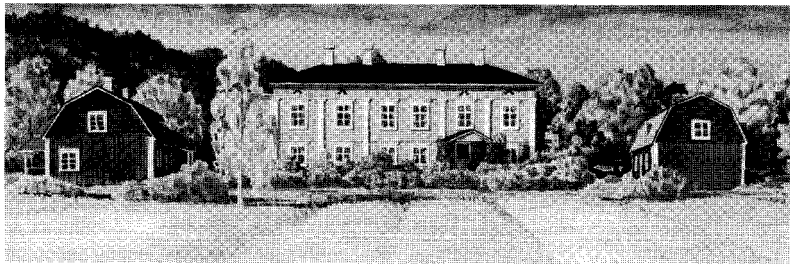
trente concertos pour piano et il s'est produit comme récitaliste, chambriste et accompagnateur de lieder aux Etats-Unis, en Egypte, Israël, au Botswana, Zimbabwe et Mexique ainsi que dans plusieurs pays européens. Il a fait de nombreux enregistrements sur étiquette BIS dont plusieurs font partie de l'édition enregistrée complète en cours des œuvres de Sibelius par cette compagnie.

Peter Lönnqvist (né en 1965) a étudié le piano au conservatoire Päijät-Häme avec Rauno Jussila et à l'Académie Sibelius avec Jussi Siirala. Il obtint une maîtrise en 1990. A l'étranger, il a étudié à Paris et au conservatoire de Munich où il obtint une maîtrise en 1992. Peter Lönnqvist s'est produit comme soliste avec orchestre pour la première fois en 1982 et dans un concert des Jeunes Solistes de l'Orchestre Symphonique de la Radio Finlandaise en 1983. Il a ensuite joué partout en Finlande comme soliste avec orchestre, chambriste et pianiste de lieder. Il a participé à de nombreux festivals dont ceux d'Helsinki, Sibelius à Järvenpää (à l'occasion de la création mondiale de *Ljunga Wirginia* de Sibelius en septembre 2002) et au festival international Sibelius à Lahti. Peter Lönnqvist a joué en Allemagne, Pologne, Estonie et Russie. Il enseigne présentement au conservatoire de Lahti et entraîne aussi régulièrement des pianistes duettistes ; il fait souvent des arrangements pour un ou deux pianos.

Diplômé en orgue et composition à l'Académie Sibelius, **Harri Viitanen** (né en 1954) a poursuivi ses études à Paris avec le compositeur Tristan Murail en 1988. Viitanen a fréquenté les classes de maître de Marie-Claire Alain, Wolfgang Rübsam et

André Isoir. Il prépare présentement son doctorat à l'Académie Sibelius. Les compositions de Harri Viitanen renferment des œuvres pour orgue, des pièces chorales, de la musique de chambre ainsi que des œuvres symphoniques et de la musique électronique. Il a été invité à se joindre à la Société des

Compositeurs Finlandais en 1989. Comme organiste, Harri Viitanen a donné de nombreux concerts partout en Europe et aux Etats-Unis. Il est organiste à la cathédrale d'Helsinki et il enseigne à l'Académie Sibelius.

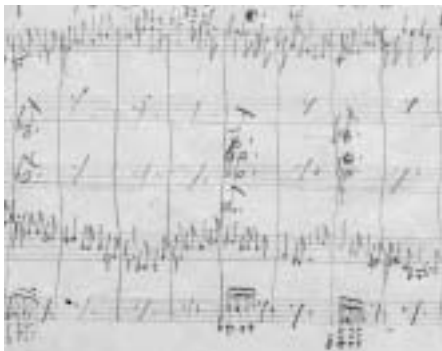

LAHIS GÅRD, HOME OF THE VON KONOW FAMILY

The schoolfriends Walter von Konow and Jean Sibelius occupied themselves with *Ljunga Wirginia* here at Lahis gård in the summers of 1885 and 1887. The main building and two large barns formed a sort of inner enclosure which, in the boys' games, served as the courtyard of a castle. The estate is in the Sääksmäki parish, some 20 miles north of Hämeenlinna. The house was built in the late eighteenth century and was destroyed by fire in 1900. This watercolour by Karl-Gustav ['Carol'] Hedberg (1911-2002) dates from 1951.

Photo: Hämeenlinna Raatikuva Oy/Terho Aalto

MUSICAL EXAMPLES

QUARTET IN D MINOR, JS 157 (1884): FINALE, BARS 228-235

A furious *tutti*, *fortissimo*, featuring trochaic rhythms. This is the first of Sibelius's many finales in 6/8, cf. for example the '*Hafräsk*' *Trio* (1886), *Piano Quintet in G minor* (1890) and *Symphony No. 3* (1907). In most twentieth-century Sibelius literature an extract from the above finale is referred to as a 'piano quartet fragment in E minor'. The key signature is E minor, but this is no fragment: it has survived complete as the finale of the *Quartet in D minor*.

(Manuscript: Helsinki University Library, © Breitkopf & Härtel)

LJUNGA WIRGINIA (1885): II. PRESTISSIMO, BARS 1-8

We can only speculate as to what part of the plot of this 'opera' might have inspired this wild, furious, dramatic music at *prestissimo* tempo. An educated guess might be that it described the abduction of a princess. When making the fair copy, Sibelius removed a contrasting, idyllic passage in E major; as a result, the rugged, classically angular thematic material in C minor is dominant for almost the entire length of the movement.

(Manuscript: Helsinki University Library,
© Jean Sibeliusen oikeudenomistajat)

SCHERZO IN E MINOR, JS 165 (1887):

BARS 1-7

One of the most convincing scherzos that Sibelius wrote in the 1880s. Note in particular the strong iambic accents (bars 5-6). He had used a similar device all through 1886, e.g. in the [*Scherzino*] in *F major* for violin and piano, JS 78 (1886-87). This scherzo is well suited to be played directly after *Ljunga Wirginia* from two years earlier, as they probably both belonged to the same overall project and are scored for the same combination of instruments.

(Manuscript: Helsinki University Library, © Breitkopf & Härtel)

QUARTET IN C MINOR, JS 156 (1891):

BARS 20-21

The majestic C major introduction has a long, intense pedal point on the piano's low G (bars 9-28), which finally leads to the theme and the C minor variations. Sibelius livens up bars 15-16 and 21-24 with Lydian modality (N.B. the F# in bar 21) which, in such a context, he had rarely done before (but cf. the Lydian elements in movements IV and V of the *Piano Quintet* [1890]). Note the intervals of a second in the first violin's theme (bar 21), a feature that was to recur in more developed form in such works as *Finlandia* and *Valse triste*. Earlier examples of this can be found in the *Quartet in D minor* of 1884.

(Warner/Chappell Music Finland Oy.
Administered by Fennica Gehrman Oy Ab)

SELECTED SOURCES

- Barnett, Andrew: *Ljunga Wirginia* (1885), in the programme book for the Lahti Sibelius festival 2003, ed. Satu Kahila, Teemu Kirjonen and Taina Rätty/Sinfonia Lahti
- Dahlström, Fabian: *Jean Sibelius: Thematisch-bibliographisches Verzeichnis seiner Werke*. Including the JS-catalogue of works without opus numbers (Breitkopf & Härtel 2003)
- Forslin, Ahlfild: *En snabbsskiss av gossen Janne Sibelius i Lovisa*, article in *Minerva*, 5/77
- Goss, Glenda Dawn (Ed.): . *Jean Sibelius. The Hämeenlinna Letters* (Schildts, Saarijärvi 1997)
- Kilpeläinen, Kari: *The Jean Sibelius Musical Manuscripts at the Helsinki University Library* (HUL / Breitkopf & Härtel 1991)
- Kilpeläinen, Kari: *Tutkielmia Jean Sibeliuksen käsikirjoituksista* (HUL 1992)
- Von Konow, Walter: *Muistoja Jean Sibeliuksen poikavuosilta*, in the periodical *Aulos*, jubilee edition for Sibelius's sixtieth birthday, published by *Suomen Musiikkilehti 1925*
- Murtomäki, Veijo: *Sibeliuksen "ooppera" kantaesityksenä*, review in *Helsingin Sanomat* 1.10.2002
- Rosas, John: *Otryckta kammarmusikverk av Jean Sibelius* (Turku [Åbo] 1961)
- Sibelius, Jean: Letter to Walter von Konow 18.3.1931 (Finnish State Archive)
- Tawaststjerna, Erik: *Jean Sibelius I* (Keuruu 1989)

DDD

RECORDING DATA

Recorded on 19th-21st April 2003 at the Järvenpää Hall, Järvenpää, Finland
Recording producer and sound engineer: Ingo Petry
Digital editing: Julian Schwenkner
Neumann microphones; Jünger C 04 A/D converter; Studer 961 ('Siegbert'sches') mixer; Jünger C 04 A/D converter; Genex GX 8000 MOD recorder; Stax headphones
Project adviser: Andrew Barnett
Executive producer: Robert Suff

BOOKLET AND GRAPHIC DESIGN

Cover text: © Folke Gräsbeck 2004
Translations: Andrew Barnett (English); Horst A. Scholz (German); Arlette Lemieux-Chené (French)
Front cover: Sucksdorffska gården 1860, Lovisa. Watercolour by Jedvard D:son Iverus (1846-1922), painted just after the house burned down in 1919. It represented genuine baroque carpentry; the date 1721 was carved on one of the beams. Iverus moved from Sweden to Finland in the 1890s, and was the first general manager of the Lovisa museum (1904-1922)
Typesetting, lay-out: Andrew Barnett, Compact Design Ltd., Saltdean, Brighton, England

BIS CDs can be ordered from our distributors worldwide.

If we have no representation in your country, please contact:

BIS Records AB, Stationsvägen 20, SE-184 50 Åkersberga, Sweden
Tel.: 08 (Int.+46 8) 54 41 02 30 Fax: 08 (Int.+46 8) 54 41 02 40
info@bis.se www.bis.se

BIS-CD-1182 © & © 2004, BIS Records AB, Åkersberga.

This pencil drawing by Jean Sibelius (1887) was, according to Harold E. Johnson, intended as a pendant to the *Quartet in G minor*, JS 158; Johnson included it in his biography of Sibelius. The Sibelius Museum subsequently sold the original drawing to an unknown buyer.